

วิเคราะห์ตำนานมูลศาสนา

ฉบับวัดสวนดอก

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ธณิกานต์ วรรณมานนท์

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

บทคัดย่อ

ตำนานมูลศาสนาเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาที่สำคัญ ฉบับที่ใช้วิเคราะห์เป็นฉบับวัดสวนดอก แต่งโดยพระพุทธรักขิต และพระพุทธานุญญิต แต่งขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1999 - 2053 ตั้งแต่สมัยพญาติโลกราช (พ.ศ. 1985 - 2080) ถึงพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 - 2068) เป็นช่วงเวลาที่ยังคงมีสงครามเกิดขึ้น เหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์นิคายวัดสวนดอกกับพระสงฆ์นิคายวัดป่าแดง ผู้แต่งตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอกมีความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงมาก่อน เนื้อหาตำนานประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกเกี่ยวกับพุทธประวัติ ส่วนที่สองเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนา จุดประสงค์ของผู้แต่งตำนานเพื่อแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างวงศ์กษัตริย์ล้านนากับ

วงศ์พระพุทธรเจ้า เพื่อสรรเสริญพญาติโลกราชทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งเพื่อรับรองสถานะผู้แต่งที่เกี่ยวข้องกับนิกายวัดป่าแดงว่าสืบสายมาจากพระสุนทรเถระซึ่งเป็นปฐมสังฆวงศ์ของนิกายวัดสวนดอก และเพื่อให้ข้อคิดเกี่ยวกับเหตุการณ์ตามพุทธพยากรณ์ที่จะมาถึงใน พ.ศ. 2000 วิธีการแต่งตำนานมูลศาสนา เป็นความเรียงร้อยแก้ว เขียนด้วยภาษาไทยถิ่นเหนือใช้อักษรธรรมล้านนา จารบนใบลาน มีความยาว 10 ผูก มักขึ้นต้นเช่นเดียวกับนิทานสำหรับในสถานที่ผู้แต่งต้องการอธิบายเพิ่มเติมมักใช้คำว่า “อธิบายว่า” แทรกที่ศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัย ยกธรรมะ นิทานพื้นบ้าน ชาดก สรุปรูปเหตุการณ์ในภาพรวมก่อนอธิบายรายละเอียด และสรุปรูปเหตุการณ์ไว้ท้ายเรื่อง เนื้อหาที่น่าสนใจในตำนานมูลศาสนา ได้แก่ การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเมืองเชียงใหม่ และการผูกสีมาของวัดสวนดอก จำนวน 6 ครั้งด้วยกัน ได้แก่ สมัยพระสุนทรเถระ เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 1 (พ.ศ. 1912 - 1936) มหานันทปัญญา เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 3 (พ.ศ. 1946 - 1961) มหาพุทธญาณ เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 4 (พ.ศ. 1961 - 1963) มหาตีปฎูก เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 7 (พ.ศ. 1984 - 1990) พระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 8 (พ.ศ. 1990 - 2002) และมหานาคเสน เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 10 (พ.ศ. 2018 - 2023)

คำสำคัญ : ตำนานมูลศาสนา, วัดป่าแดง, วัดสวนดอก

Analysis of Tamnan munlasatsana (Suan Dok Temple Version)

Sirisak Apisakmontree

Buddhist Studier Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Thanikan Warathanmanon

Chiang Mai National Museum

ABSTRACT

Tamnan Mulasasana was the important Lanna Buddhist Literature in Thailand. This paper analyzed Tamnan Mulasasana of Suan Dok Temple Version that was written by Phra Buddharukkit and Phra Buddhayan. This Tamnan Mulasasana was written in 1999 B.E. and finished in 2053 B.E. It was composed during the reign of King Tilokarat (2080-1985 B.E.) to King Muang Kaew (2068-2038 B.E.). period, the conflict in Buddhism between Suan Dok Temple sect and Pa-Daeng Temple In this sect. Author is associated with the Pa-Daeng temple. The content structure of Tamnan Mulasasana was divided into two main sections. The first section was about

the life of Buddha and another one was the history of Buddhism in Lanna. The purposes of the authors are to combine Lanna's king with Buddha; Gotama, to praise King Tilokarat, to show that the authors (Phra Buddha Rukkit and Phra Buddhayan) were descended from Phra Sumana Thera and also to give an idea of the Buddha prediction that happened in 2000 B.E. The characteristic of Tamnan Mulasasana is prose, written in Northern Thailand, on palm leaves, called Bailan, length 10 volumes. The beginning of story likes a tale and if the authors wanted to explain more, they used the word "explain about....," and also gave the idea of philosophers, dharma, folktale and Jataka. The authors summarized the whole story, then explained that story, and summarized timeline at the end. The stories that used to be remarkable established the Lord Buddha's relics in Lanna. Another remark was established on stone boundary or sema of Suan Dok Temple. Number six times, including with Thera Sumon, the Pha Sumana Thera abbot of Wat Suan Dok No. 1 (1912 - 1936) , Maha Nattapanya, No. 3 (BE 1946 - 1961), Maha Buddhayan, No. 4 (BE 1961 - 1963), Maha Tripitaka, No. 7 (BE 1984 - 1990), Phra Buddharukkit, No. 8 (BE 1990 - 2002), and Maha Nakasean, No. 10 (BE 2018 - 2023).

Keywords : Tamnan Mulasasana, Pa-Daeng Temple, Suan Dok Temple

บทนำ

ตำนานมูลศาสนา เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจ เพราะได้อธิบายความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ตลอดถึงการปกครองบ้านเมืองที่น่าสนใจได้อย่างดี

พรรณเพ็ญ เครือไทย และอมรรัตน์ เพ็ญวรรณ (2552) ได้แจกแจงโบราณตำนานมูลศาสนา ซึ่งเก็บรักษาในรูปแบบไมโครฟิล์ม ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่ามีด้วยกัน 10 ฉบับ ทั้งหมดจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ได้แก่

1. ฉบับวัดพวงหงส์ จังหวัดเชียงใหม่ จาร พ.ศ. 2356 (รหัสไมโครฟิล์ม 87.019.01h.028-018)
2. ฉบับวัดศาลาหม้อ จังหวัดลำปาง จาร พ.ศ. 2368 (รหัสไมโครฟิล์ม 81.064.01k.070-055)
3. ฉบับวัดต๋อมดง จังหวัดพะเยา จาร พ.ศ. 2393 (รหัสไมโครฟิล์ม 80.044.01k.130-115)
4. ฉบับวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ จาร พ.ศ. 2417 (รหัสไมโครฟิล์ม 78.010.01k.024-013)
5. ฉบับวัดมาแดงหลวง จังหวัดลำปาง จาร พ.ศ. 2462 (รหัสไมโครฟิล์ม 80.092.01k.028-025)

6. **ฉบับวัดบวรจักรกลวง** จังหวัดเชียงใหม่ จาร พ.ศ. 2462 (รหัสไมโครฟิล์ม 78.010.01k.083-046)
7. **ฉบับวัดนันทาราม** จังหวัดเชียงใหม่ จาร พ.ศ. 2470 (รหัสไมโครฟิล์ม 78.010.01k.036-025)
8. **ฉบับวัดเหล่ายาว** จังหวัดลำพูน จาร พ.ศ. 2471 (รหัสไมโครฟิล์ม 80.044.01l.114-095)
9. **ฉบับวัดศรีเตี้ย** จังหวัดเชียงใหม่ จาร พ.ศ. 2517 (รหัสไมโครฟิล์ม 80.044.01l.094-075)
10. **ฉบับเชียงใหม่** จังหวัดเชียงใหม่ ไม่ระบุปี พ.ศ. ที่จาร (รหัสไมโครฟิล์ม 88.162.01k.033-022)

ตำนานมูลศาสนาที่มีการปริวรรต และจัดพิมพ์แล้วในปัจจุบันมี 6 ฉบับ ได้แก่

1. **มูลศาสนา (ฉบับวัดสวนดอก)** ปริวรรตโดย สุต ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา (เปรียญ) (2492) จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร
2. **มูลศาสนา วัดป่าแดง** ปริวรรตโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (2519) จัดพิมพ์โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. **มูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง** ปริวรรตโดย ประเสริฐ ญ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว (2537) จัดพิมพ์โดย สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

4. **มูลศาสนา ญาณคัมภีร์ และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์** ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ข) จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

5. **ตำนานวัดป่าแดง** ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ค) จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

6. **มูลศาสนา สำนวนล้านนา** ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ก) จัดพิมพ์ โดยภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำนานมูลศาสนาที่ปรีวรรตและพิมพ์เผยแพร่แล้วทั้ง 6 ฉบับนี้ สามารถแบ่ง เนื้อหาออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. **ตำนานมูลศาสนาที่เล่าเรื่องฝ่ายวัดสวนดอกเป็นหลัก** ได้แก่ มูลศาสนา ปรีวรรตโดย สุต ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา (เปรียญ) (2492), มูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง ปรีวรรตโดย ประเสริฐ ฒ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว (2537) และมูลศาสนา สำนวนล้านนา ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ก)

2. **ตำนานมูลศาสนาที่เล่าเรื่องฝ่ายวัดป่าแดงเป็นหลัก** ได้แก่ มูลศาสนา วัดป่าแดง ปรีวรรตโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (2519), มูลศาสนา ญาณคัมภีร์ และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ข) ตำนานวัดป่าแดง ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ค)

การศึกษาครั้งนี้ ได้เลือกวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนาเพียงฉบับเดียว เป็นฉบับ ฝ่ายวัดสวนดอก แปลโดย สุต ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา (เปรียญ) เพราะ เป็นฉบับที่แพร่หลายในปัจจุบันมากที่สุด เท่าที่สืบค้น มีการผลิตซ้ำถึง 10 ฉบับ ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 - 2557 ดังนี้

1. **ฉบับกรมศิลปากร จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2492** แจกในงานศพคุณหญิงทรงพลภาพ (ชื่น พลธร) (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2492)
2. **ฉบับ พ.ศ. 2513** พิมพ์แจกในงานทำบุญครบร้อยวันศพ นายหน่อ ชูติมา (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2513)
3. **ฉบับ พ.ศ. 2519** พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2519)
4. **ฉบับ 14 พฤศจิกายน 2523** สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล พิมพ์แจกในงานทอดผ้ากฐินพระราชทาน ณ วัดอินทารามวรวิหาร ตลาดพลูเขตธนบุรี ศรีปัญญา (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2523)
5. **ฉบับ 11 ตุลาคม 2530** พระสังฆาธิการเขตยานนาวา จัดพิมพ์เป็นธรรมทานงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (ไสว จูฑิติมโม ป.ธ.7) อดีตเจ้าอาวาสวัดยานนาวา ณ เมรุวัดยานนาวา เขตยานนาวา กรุงเทพฯ (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2530)
6. **ฉบับ พ.ศ. 2537** พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี นายแพทย์ สุชาติ ปาลวัฒน์วิไชย (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2537)
7. **ฉบับ 14 เมษายน พ.ศ. 2544** โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่ และวัดสวนดอก พิมพ์แจกในงานทำบุญอายุพระอมรเวที (วรรณ เขมจารี) (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2544ฉ)
8. **ฉบับ พ.ศ. 2553** พิมพ์แจกในงานฉลองอายุวัฒนมงคล 84 ปี พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิบูล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูญาน 2553)

9. ฉบับ พ.ศ. 2557 พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิบูล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย (พระพุทธรุกาม และพระพุทธรุญาณ 2557ก)

10. ฉบับ พ.ศ. 2557 โดยสำนักศรีปัญญา (พระพุทธรุกาม และพระพุทธรุญาณ 2557ข)

มูลศาสนาย้ายวัดสวนดอกฉบับที่ใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ เป็นฉบับที่จัดพิมพ์ พ.ศ. 2557 โดยสำนักพิมพ์ศรีปัญญา เรียบเรียงเป็นภาษาไทยกลาง ซึ่งการจัดพิมพ์ได้ใช้ต้นฉบับเมื่อ พ.ศ. 2519 ที่พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ และฉบับพิมพ์ พ.ศ. 2537 อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี นายแพทย์ สุชาติ पालวัฒน์วิไชย มาสอบทานกันโดยละเอียด

1. ทบทวนวรรณกรรม

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับตำนานมูลศาสนา สามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้

1.1 งานปริวรรตตำนานมูลศาสนา มี 6 เล่ม ได้แก่

1.1.1 มูลศาสนา ปริวรรตจากใบลานที่แต่งขึ้นใน พ.ศ. 2380 ไม่ระบุแหล่งที่มาของใบลาน ปริวรรตโดย สุต ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา (เปรียญ) พระพุทธรุกาม และพระพุทธรุญาณ (2492) เจ้าหน้าที่กองวรรณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร อธิบายประวัติทางพระพุทธศาสนา และประวัติศาสตร์บ้านเมืองและความเป็นไปของประชาชนในล้านนา

1.1.2 มูลศาสนาวัดป่าแดง ปรีวรตโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (2519) ตำนานเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อยกย่องพระมหาญาณคัมภีร์ และพระพุทธานุภาพที่พระมหาญาณคัมภีร์ไปนำมาสถาปนาไว้ในล้านนา ทั้งยังได้แสดงชัยชนะของพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงเหนือพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก โดยระบุถึงจำนวนพระสงฆ์นับหมื่นรูปที่ปลงสิกขาบทจากฝ่ายวัดสวนดอกมาอุปสมบทใหม่ในฝ่ายวัดป่าแดง และชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในการประกาศศาสนาของพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง ตั้งแต่เมืองมะริด ตะนาวศรี กรุงศรีอยุธยา พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสน และเชียงตุง (สมหมาย เปรมจิตต์ 2519, คำนำ)

1.1.3 มูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง ปรีวรตโดย ดร. ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว (2537) จัดพิมพ์โดย สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุงเล่มนี้ ใช้ตำนานหลัก 3 ฉบับในการตรวจสอบ ได้แก่ (1) ตำนานมูลศาสนาวัดสวนดอกเชียงใหม่ เป็นเรื่องพระมหาสุมนเถระชาวสุโขทัย ไปนำศาสนาพุทธรูปปางกวางค้ำเก่า หรือรามัญวงศ์จากสำนักพระมหาสวามีอุทุมพร เมืองนครพน (ใกล้เมืองเมาะตะมะ) มาอยู่สุโขทัย (2) ตำนานมูลศาสนาฝ่ายวัดป่าแดง เชียงตุง เป็นเรื่องพระมหาธรรมคัมภีร์ นำศาสนาพุทธรูปปางกวางค้ำใหม่จากลังกามาเผยแผ่ในกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.1972 และกลับมาเชียงใหม่ พ.ศ.1975 มีวัดป่าแดงเป็นศูนย์กลาง และ (3) ตำนานมูลศาสนาฝ่ายวัดยางคองเชียงตุง เป็นเรื่องพระมหาสุชาติจากเซลิยง (สุวรรณโลก) นำศาสนาพุทธรูปปางรามัญวงศ์จากวัดสวนดอกไปเชียงตุง (ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว 2537, คำนำ)

1.1.4 มูลศาสนาญาณคัมภีร์ และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ข) จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใช้ตำนานหลัก 3 ฉบับในการตรวจสอบ ได้แก่ (1) มูลศาสนาญาณคัมภีร์ ฉบับวัดบ้านเอื้อม จังหวัดลำปาง (พ.ศ. 2451) (2) มูลศาสนาญาณคัมภีร์ ฉบับวัดพิชัย จังหวัดลำปาง (พ.ศ. 2504) และ (3) ตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ ฉบับวัดเซตุพน จังหวัดลำพูน (พ.ศ. 2486)

มูลศาสนาญาณคัมภีร์นั้น กล่าวถึงเรื่องราวการไปสืบศาสนาที่ลังกาของพระญาณคัมภีร์ และกลับมาประกาศศาสนาในกรุงศรีอยุธยา พิษณุโลก สุโขทัย ลำพูน เชียงใหม่ เชียงแสน และเชียงตุง ทั้งยังได้บันทึกเรื่องราวความขัดแย้งในเชียงตุง ระหว่างพระสงฆ์วัดยางกวง (ฝ่ายวัดสวนดอก เชียงใหม่) กับพระสงฆ์วัดป่าแดง

ส่วนตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ที่พิมพ์รวมไว้ในเล่มเดียวกันนี้ เป็นบันทึกเรื่องราวของการไปสืบศาสนาและประกาศธรรมของพระธรรมคัมภีร์หรือพระมหาธรรมคัมภีร์ ซึ่งพระธรรมคัมภีร์นี้เป็นคนละคนกับพระมหาญาณคัมภีร์ ตำนานวัดป่าแดงบันทึกว่า พระธรรมคัมภีร์บวชก่อนพระญาณคัมภีร์ 12 ปี (บำเพ็ญ ะวิน 2538ค, 65)

1.1.5 ตำนานวัดป่าแดง ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ค) จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำนานวัดป่าแดงนี้ บันทึกการสืบทอดพระพุทธศาสนาของพระญาณคัมภีร์ มีเนื้อหาโดยรวมเช่นเดียวกับ มูลศาสนาญาณคัมภีร์ ที่แสดงความขัดแย้งทางความคิดระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายสวนดอก กับพระสงฆ์ฝ่ายป่าแดง และได้สะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์

ทางพระพุทธศาสนา ระหว่างล้านนากับเชียงตุงในพุทธศตวรรษที่ 20 ทว่าตำนานวัดป่าแดงได้แสดงรายละเอียดของเนื้อหามากกว่ามูลศาสนานาญานคัมภีร์

1.1.6 มูลศาสนา ล้านนาล้านนา ปรีวรรตโดย บำเพ็ญ ะวิน (2538ก) จัดพิมพ์โดยภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรียบเรียงจากตำนาน 4 ฉบับ คือ ฉบับวัดศาลาหม้อ จังหวัดลำปาง (พ.ศ. 2368) ฉบับวัดนันทาราม จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2470 - 2472) ฉบับวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2417) ฉบับวัดพุกหงษ์ จังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. 2356) บำเพ็ญ ะวิน (2538ก, 28) ผู้ปรีวรรตได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับตำนานมูลศาสนาว่า ไม่ได้เป็นเพียงตำนานที่กล่าวถึงบุพพวาสนิกายหรือนิกายสวนดอกเท่านั้น แต่เป็นตำนานที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ เล่าเรื่องการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของพระพุทธศาสนา

1.2 งานวิจัยเกี่ยวกับตำนานมูลศาสนา ปราภฏ 3 เรื่อง ได้แก่

1.2.1 พระอธิการสวัสดิ์ โสติโก และคณะ (2554) วิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างการเรียนรู้ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดบ้านเอื่อม ตำบลบ้านเอื่อม อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการกลุ่มของพระนิสิต นักเรียนศูนย์เรียนรู้รวมโรงเรียนแม่ก่งวิทยา กับปราชญ์ชุมชนที่ร่วมมือกันในการปรีวรรตภาษาล้านนาเป็นภาษาไทย และเรียบเรียงตำนานมูลศาสนาขึ้นใหม่ เพื่อให้พระสงฆ์ใช้ในการเทศนาตามวาระสำคัญต่างๆ

1.2.2 พระครูสังวรสุตกิจ (2555) วิจัยเรื่อง กระบวนการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนผ่านการชำระตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดบ้านเอื้อม จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาด้านมูลศาสนาสามารถนำไปบูรณาการกับการสอนในราชวชิรรัฐศาสตร์ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ของนิสิตชั้นปีที่ 3 และนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้ดี

1.2.3 พระมหาจรัสศักดิ์ จิระมโฆ (แสงเงิน) (2557) วิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ตำนานมูลศาสนาเป็นตำนานที่ได้เสนอเรื่องราวประวัติพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์บ้านเมือง สำหรับประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา ผลการวิจัยพบว่า การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนามีด้วยกัน 3 สมัย ได้แก่ สมัยแรกเป็นสมัยพระนางจามเทวี พระองค์นำพระพุทธศาสนาจากละโว้สู่หริภุญชัย ประมาณ พ.ศ. 1311 สมัยที่ 2 เป็นสมัยของนิกายลังกาวงศ์เก่าหรือนิกายรามัญวงศ์ (วัดสวนดอก) ซึ่งพระสุนทรธรรมนำมาจากสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 1912 และสมัยที่ 3 เป็นสมัยนิกายลังกาวงศ์ใหม่ (วัดป่าแดง) ซึ่งพระมหาธรรมคัมภีร์ (พระญาณคัมภีร์) นำมาจากเมืองลังกา (ศรีลังกา) ใน พ.ศ. 1973 ส่วนประวัติศาสตร์ของเมืองในล้านนา ผลการวิจัยพบว่า ตำนานมูลศาสนาเป็นตำนานที่อธิบายประวัติความเป็นมาของเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) เขลางค์ (ลำปาง) เชียงราย กุกกาม เชียงใหม่ เชียงแสน และเมืองในอาณาบริเวณใกล้เคียง คือ เมืองตาก เมืองละโว้ นครศรีธรรมราช เมืองพิน สุโขทัย พะเยา และกรุงศรีอยุธยา

1.3 บทความวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนา มี 2 บทความ ทั้งหมดเป็นงานของ ประเสริฐ ณ นคร (2548ก, 25-41) ที่ได้นำเสนอในการประชุมวรรณกรรม พระพุทธศาสนาในล้านนา ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดโดย สถาบันวิจัยสังคม ร่วมกับสำนัก ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม และภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ และสถาบันวัฒนธรรมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 15-16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2537 ในโอกาสฉลอง 30 ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และร่วม สมโภชเชียงใหม่ 700 ปี

บทความแรก เกี่ยวกับข้อสังเกตบางประการของวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ในล้านนา สรุปประเด็นความสำคัญของตำนานมูลศาสนาว่า ผู้แต่งตำนานมูล ศาสนาวัดสวนดอก ควรแต่งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 1999 มาถึง พ.ศ. 2060 เป็นของ ฝ่ายวัดสวนดอก ส่วนฝ่ายวัดป่าแดง แต่งขึ้นกาลมาลีปกรณ์ โดยให้ข้อสังเกต ว่า การใช้ภาษาบาลีของพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกไม่ชำนาญเท่าพระสงฆ์ฝ่าย วัดป่าแดง (ประเสริฐ 2548ข, 41-34)

บทความที่ 2 เรื่อง ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่กับเชียงตุง โดยให้รายละเอียด ว่า ตำนานมูลศาสนาเชียงตุง (วัดยางคอง) เป็นฝ่ายเดียวกับฝ่ายวัดสวนดอก โดยฝ่ายยางคองถือว่าเป็นลูกศิษย์ของฝ่ายสวนดอก และถือว่าเป็นฝ่าย จามเทวี มีฝ่ายวัดป่าแดงมาทำให้สงฆ์แตกแยก ดังที่ฝ่ายวัดยางคอง กล่าวถึง ฝ่ายวัดป่าแดงในเชิงให้ร้ายว่า “...อาจารย์ฝ่ายวัดป่าแดง คือ พระญาณคัมภีร์ ทะเลาะกับอุปัชฌาย์ ถูกพระเจ้าเชียงใหม่ขับไล่อไปลังกา กลับมาทำให้พระสงฆ์ แตกเป็นสองฝ่าย...” (ประเสริฐ 2548ข, 38)

2. ลักษณะทั่วไปของตำนานมูลศาสนา

2.1 ความหมาย

2.1.1 ความหมายของตำนาน

ตำนาน ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2525, 349) หมายถึง เรื่องแสดงกิจการอันมีมาแต่ปางหลัง เรื่องราวมนานที่เล่าสืบๆ มา เช่น ตำนานพุทธเจดีย์สยาม หรือเรียกพระปริตบทหนึ่งว่า ตำนาน ในคำว่า เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน

นอกจากจะเป็นเรื่องราวที่เก่าแก่โบราณตามที่ปรากฏในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานแล้ว ตำนานมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับกษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญด้วย ดังปรากฏความหมายในพจนานุกรมอเมริกัน (Encyclopedia Americana) ซึ่งพรสวรรค์ อัมรานนท์ (2526, 163) ได้ถอดความและเรียบเรียงไว้ว่า ตำนาน เป็นเรื่องเล่าต่อกันมา โดยสมมติว่าเป็นจริง เกี่ยวกับกษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญต่างๆ เป็นชนิดหนึ่งของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเน้นเกี่ยวกับมนุษย์ มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายหรือสรรเสริญบรรพบุรุษ และวงศ์วาน โดยเฉพาะ เนื้อหาของตำนานมีลักษณะผสมกันระหว่างนิทานและนิยาย เป็นเรื่องเล่าซึ่งสมมติว่าเกิดขึ้นจริง อาจเป็นเรื่องที่มีเค้าความจริง หรือเรื่องประดิษฐ์ขึ้นจากมโนภาพก็ได้ (นาฏวิภา 2525, 110-111) แม้เนื้อหาในตำนานจะมีเค้าความจริงอยู่ แต่ตำนานก็ไม่ใช่วิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ดังที่ ธิตา สารเยา (2539) ได้แยกความหมายของตำนาน กับประวัติศาสตร์ว่า ตำนาน คือ เรื่องปรัมปรา มีหลายชนิด เช่น ตำนานมูลศาสนา ตำนานบุคคลในนิทาน เป็นต้น กำหนดเวลาที่แน่นอนไม่ได้ เพราะมาจากการบอกเล่า ส่วนประวัติศาสตร์ เป็นการบันทึกเรื่องบอกเล่าในกรอบของเวลาที่มี

การเรียงลำดับชาติสกุลของผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่งโดยเฉพาะ เนื้อหาส่วนใหญ่ไม่ใช่เรื่องพระพุทธศาสนาหรือประวัติบุคคล แต่เป็นความเป็นมาของผู้คนบ้านเมืองโยงเข้าหากรอบแห่งความเป็นจริง เช่น ลำดับเวลา ลำดับราชวงศ์ โดย มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ (2526, 27) ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับตำนานในประเทศไทยที่มีการนับถือพระพุทธรูปศาสนามาแต่โบราณว่า เรื่องราวในตำนานมักเล่าเรื่องการสร้างวัด ถาวรวัตถุ ตลอดจนพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้ ตำนานจึงเป็นเรื่องเล่าในอดีต ที่ผู้แต่งได้อาศัยเค้ามูลความเป็นจริงผสมกับจินตนาการ มีเนื้อหาเกี่ยวกับกษัตริย์ วีรบุรุษ หรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่นนั้น ในด้านประวัติความเป็นมา พระราชนิพนธ์กิจทั้งด้านสงคราม การเมืองการปกครอง และศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสรรเสริญกษัตริย์ หรือเพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

2.1.2 ความหมายของมูลศาสนา

เมื่อพิจารณารากศัพท์ของคำว่า มูล (Mula ; roots) ตามที่ปรากฏในพจนานุกรม ฉบับเฉลิมพระเกียรติ (ทวิศัคดี 2530, 418) หมายถึง โคน ราก เค้า ต้น ที่ตั้ง เดิม มูลเหตุ ต้นเหตุ ต้นเค้าที่เกิดเรื่องมูลกรณี เรื่องที่เป็นเหตุ ส่วนคำว่า ศาสนา ในบริบทนี้เจาะจงเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ของล้านนา

ด้วยเหตุนี้ มูลศาสนาจึงเป็นหนังสือว่าด้วยประวัติพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ในล้านนา ซึ่งมีรากจากอินเดีย ก่อนสืบสายผ่านมาจากลังกา สู่เมืองพันทน์ (มอญ) สุโขทัย หรือญชัย และเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในล้านนาเมื่อสมัยผู้แต่งตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก ในพุทธศตวรรษที่ 21

2.2 ผู้แต่ง

ตอนท้ายของตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก ได้ระบุชื่อผู้แต่งรวม 2 ท่าน คือ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า ดังว่า “...มูลศาสนา^{นี้} พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า หากรงจนาไว้ให้เป็นที่ไหว้และสักการะแก่นรารวรัทั้งหลาย...” (พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ 2557ข, 310)

ผู้วิจัยมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า สงฆ์ทั้งสองรูปควรจะเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก หรือไม่ทั้งสองก็ต้องเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในล้านนาขณะนั้น ซึ่งพระสงฆ์ทั้งสองรูปเป็นใคร จะได้วิเคราะห์ในลำดับถัดไป

2.2.1 พระพุทธพุกาม

นามพระพุทธพุกามนี้เป็นฉายา ไม่ใช่ชื่อจริง และไม่ปรากฏฉายานี้ในเนื้อหาของมูลศาสนาช่วงใดเลย ทว่าจากคำต่อท้ายฉายาของท่านที่มีคำว่า พุกาม นั้น ประเสริฐ ฐ นคร (2548ก, 29) เชื่อว่าพระพุทธพุกาม น่าจะเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอกที่ไปเรียนพระพุทธศาสนาจากเมืองพุกามมาก่อน

เมื่อพิจารณารายชื่อเจ้าอาวาสวัดสวนดอกที่สงฆ์ผู้แต่งได้บันทึกไว้ในมูลศาสนาฉบับนี้ ตั้งแต่เริ่มสร้างวัดสวนดอกในรัชกาลพญากือนา (พ.ศ. 1929 – 1894) ถึงสมัยรัชกาลพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2068 - 2038) พบว่า มีจำนวนด้วยกัน 14 รูป (พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ 2557ข, 252) ได้แก่

1. พระสุมนะ (พ.ศ. 1912-1936)
2. มหากัสสป (พ.ศ. 1939-1946)

3. มหานั้นทปัญญา หรือมหานั้นทปัญญา (พ.ศ. 1946-1961)
4. มหาพุทธญาณ (พ.ศ. 1961-1963)
5. มหาพุทธคัมภีร์มงคล (พ.ศ. 1963-1977)
6. มหาญาณรังษี (พ.ศ. 1977-1984)
7. มหาติปิฎกสังฆราช (พ.ศ. 1984-1990)
8. มหาพุทธรักขิต (พ.ศ. 1990-2002)
9. มหาญาณสาคร (พ.ศ. 2002-2018)
10. มหาสังฆราชนาคเสนแสนฝาง (พ.ศ. 2018-2023)
11. มหาวชิรโพธิ์ (พ.ศ. 2023-2033)
12. มหาญาณสารท (พ.ศ. 2033-2039)
13. มหาปุตสไทย (พ.ศ. 2039-2043)
14. มหาธรรมโพธิ์ (พ.ศ. 2043-ม.ป.ป.)

ในจำนวน 14 รูปนั้น พบว่ามีเพียง 2 รูปเท่านั้น ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับการไปเรียนพระพุทธศาสนาจากพุกาม คือ พระญาณรังษีในรัชกาลพญาสามฝั่งแกน (พ.ศ. 1954 - 1984) และพระพุทธรักขิต ในรัชกาลพญาติโลกราช (พ.ศ. 2030 - 2984) โดยประวัติเจ้าอาวาสวัดสวนดอกทั้งสองรูป ที่ปรากฏในมูลศาสนานี้ดังนี้

ก) พระญาณรังษี (มหาญาณรังษี)

พระญาณรังษีเป็นเจ้าของาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 6 เดิมจำพรรษาอยู่ที่วัดพัว้วป่าแดง ซึ่งบางแห่งเรียก หัววัดป่าแดง หรือพันจัวป่าแดง ไม่ทราบที่ตั้ง แต่เป็นคนละวัดกับวัดป่าแดงหรือวัดป่าแกะป่าดั้งเดิม ของสงฆ์ฝ่ายลัทธิวาทนิกใหม่ ซึ่งพญาตีโลกราชสร้างเป็นวัดขนาดใหญ่ ใน พ.ศ. 1985

เมื่อพระญาณรังษีมาเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอกนั้น เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก หรือที่เรียกว่า ฝ่ายลัทธิวาทนิกเดิม กับพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง หรือฝ่ายลัทธิวาทนิกใหม่ ในเรื่องของบทสวดมนต์ วัตรปฏิบัติบางประการ และการออกเสียงสวด (ภาษาบาลี)

อันที่จริงความขัดแย้งนี้ เริ่มก่อเค้าความรุนแรงมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธคัมภีร์ เป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 5 แล้ว ซึ่งปรากฏในข้อความที่สงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก อธิบายการเข้ามาของสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง คือ พระมหาคณาจารย์คัมภีร์ที่นำพระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาเข้ามาสู่เชียงใหม่ ซึ่งเข้ามาพร้อมภิกษุอีก 4 รูป รวมเป็น 5 รูป ได้แก่ พระธรรมคัมภีร์ เมธังกร ญาณมงคล พรหมกุ่มกาม และมหาสวามีเถรนั้น ว่าเข้ามาเพื่อต้องการทำลายศาสนาของพระสุมนเถร ดังว่า “...เขาเจ้าทั้งหลายจักใคร่ทำลายศาสนาอันมหาสุมนะเจ้ามาบวชกุลบุตรทั้งหลาย อันจักใคร่ให้ถ้อยลัทธิเป็นดังเขานั้นแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 245)

ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงได้ตำหนิพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกว่า มีความประพฤติไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ ดังเช่น รับและเก็บสะสมเงิน ข้าวเปลือก ข้าวสาร หรือเมื่อออกบิณฑบาต พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกห่มคลุมหรือห่มดอง

ไม่ห่มเฉียง และเอาชายจีวรคลุมบาตรไว้ เมื่อจะรับบาตรก็เปิดจีวรออกก่อน เปิดฝาบาตร และถือไม้เท้า ดังว่า “...เขาถือลัทธิว่ากินอันใด บ่ได้รับเอาเบี้ยเอาเงินคำข้าวเปลือกข้าวสาร บ่ดีสักอัน (1) ถัดนั้นคลุมผ้าเอาตุ้มตีนผ้าซีพร (จีวร) ขึ้นหุ้มตีนบาตร (2) บ่ถือเอาไม้เท้าเขาว่าดี (3) เขาเจ้าเอาลัทธิแต่อยุธยาเวลานั้นแล...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 245) “...อันชาวเจ้าตนใหม่ก็บ่ยอมว่าอยู่แก่กว่า เขาว่าสู้อย่าไหว้ชาวเจ้าตนเก่านี้เลย เขานั้นถือเอาเบี้ยเอาเงินเอาคำซื้อ มีข้าวมีของมีไรมีนาว่าฉะนี้แล...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 246) “...ชาวเจ้าลังกาใหม่เห็นถือไม้เท้าอันขวางอกไปปิดทาบต ขาวเจ้าลังกาใหม่ก็ติเตียนว่าเป็นดังหมูผู้ถือคำ (คลา คือ กะลา) นั้น...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 246)

ต่อมาจึงมีการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย โดยพญาสามฝั่งแกน โปรดให้ลงแพขนานโต้เถียงกันต่อหน้าพระที่นั่ง ทรงตัดสินให้ฝ่ายพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกชนะ ทว่าผลการตัดสินกลับไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน ทำให้ผู้คน (มีลูกท้าวพระยาเสนาอำมาตย์เก่า) พากันละทิ้งพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก ไปขึ้นกับพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงเป็นจำนวนมาก เมื่อเสนาอำมาตย์ได้เรียกร้องให้พญาสามฝั่งแกน รีบเอาที่นาของฝ่ายวัดสวนดอกมาแจกจ่ายแก่พลเมือง พญาสามฝั่งแกนไม่เห็นด้วย ให้เหตุผลว่า “...สุทั้งหลายยังอาจหุงข้าวแก่ชาวเจ้าอันอยู่ในเมืองกุฉิน์ ทุกคนได้และหรือ...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 246) เรื่องจึงสงบไป

ภายหลังพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ได้เปิดเวทีถกเถียงกันในที่สาธารณะอีกครั้ง ผลปรากฏเป็นเช่นเดิมว่า พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกเป็นฝ่ายชนะ ครั่งนี้พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกจึงอาศัยคำว่า ชนะ เข้าทำลายพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง นำไป

สู่เหตุการณ์การขับพระธรรมคัมภีร์ พระสงฆ์ผู้นำฝ่ายวัดป่าแดง ออกไปจาก เชียงใหม่ “...เออขาท่านหมูนี จักไปลังกา แลเขานี้ปตี จงขับให้หนีจากเมืองกุ เถิด พระยากี่ให้ขับหนีตั้งนั้น...” (พระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ 2557ข, 245) พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงจึงเดินทางไปประกาศศาสนายังเมืองรอบนอก ได้แก่ เมืองเชียงแสน เชียงราย พะเยา ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ เป็นต้น

หลังจากเหตุการณ์นี้เป็นต้นไป ความขัดแย้งทางพระพุทธศาสนาในเมือง เชียงใหม่จึงคลายลงไป พญาสามฝั่งแกนจึงโปรดให้มีการทำบุญครั้งใหญ่ คือ “...ให้สร้างกุหลวงกลางเวียง ครั้งนั้นก็ให้เอาคำพอกมหาธาตุเจ้าลำพูน 9 แสน 3 หมื่น 5 พันคำ อันเป็นนากใส่เหนือจิงโกฏก่ทองคำทั้งสิ้น 3 หมื่น 4 พันคำ นั้นแล...” (พระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ 2557ข, 247)

พระญาณรังษีมรณภาพใน พ.ศ. 1983 อายุ 70 ปี ก่อนการเสด็จขึ้นครองราชย์ ของพญาติโลกราชใน พ.ศ. 1984 เพียงปีเดียว

ข) พระพุทธรักขิต (พุทธรักขิตมหาสวามี)

สิ้นรัชกาลพญาสามฝั่งแกน ล้านนาจึงเข้าสู่รัชกาลพญาติโลกราช พระองค์ ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ลังกาวงศ์ใหม่ ให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์ 3 รูป ได้แก่ (1) พระเมธังกร (2) พระมหาสารีบุตร และ (3) พุทธรักขิต ทั้ง 3 รูป เป็นพระสงฆ์ มีชื่อเสียงในเมืองลำพูนขณะนั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. **พระเมธังกร** เป็นพระสงฆ์ที่เข้ามาเผยแผ่ลังกาวงศ์ใหม่ร่วมสมัยกับพระธรรมคัมภีร์ เมื่อพระธรรมคัมภีร์ถูกพญาสามฝั่งแกนขับออกจากเชียงใหม่ ก็ไปอยู่ ลำปาง ภายหลังได้ลาสิกขาไปแต่งงานกับ ลูกสาวหมื่นสามล้าน เจ้าเมืองลำปาง

หมื่นสามล้านนั้นเป็นคนเดียวกับหมื่นลกนคร บางครั้งก็เรียกรวมกันเป็นหมื่นลกสามล้าน ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (อุดม และคณะ 2538, 61) ว่า “...เจ้าพระญาติโลกราชว่า *คูค้หื้อแก่อาวแล ว่าอัน หมื่นลกนครค้มาเปนหมื่นสามล้าน อยู่ป่าเรินเจ้าพระญาติโลกอยู่เมืองเชียงใหม่...*” หมื่นสามล้านหรือหมื่นลกนครมีฐานะเป็นอาวหรืออาของพระเจ้าติโลกราช สำหรับคำว่าลกแปลว่า 6 มียศเป็นหมื่น หมื่นลกสามล้านมีบทบาทสำคัญในการช่วยพระญาติโลกราชภายหลังจากพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้ว

ส่วนพระเมธังกร ไปอยู่พงลังกาหลวงหัวเวียง ภายหลังจากพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์แล้ว จึงนิมนต์มาอยู่ภายในเมืองลำพูนทางด้านทิศใต้ บริเวณประตูสี่ “...พระยา (พระญาติโลกราช) ไปเอาเมธังกรแต่พนหลวงโพ้นมา ให้อยู่ในเมืองลำพูน ภายในประตูสี่โพ้นแล...” (พระพุทฺทพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557, 247-248)

พระญาติโลกราชทรงได้รับการสนับสนุนทางการเมืองจากพระสงฆ์ฝ่ายลังกาวงศ์ใหม่ ประเสริฐ (2548ข, 38) ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการใช้อำนาจการปกครองของพระญาติโลกราชว่า พระองค์คงรื้อจาริกเก่าตามวัดต่างๆ ออกแล้วให้จารใหม่ เนื่องจากพระองค์เชื่อว่า ข้อความในจารึกที่แสดงถึงการอุทิศข้าวของเงินทองผู้คนไว้กับวัดลังกาวงศ์เดิมไม่ได้บุญ ด้วยเหตุนี้ ในเชียงใหม่ลำพูนจึงพบจารึกตั้งแต่สมัยพระญาติโลกราชลงมา ยกเว้นเพียงจารึกวัดพระยืนของพระสุมนเถร อาจเพราะมีคณนัถือท่านมาก หรืออาจเพราะเป็นวัดที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง และร้างลงไปก่อนรัชกาลพระญาติโลกราชก็เป็นได้ ส่วนเมืองเชียงรายและพะเยาคงเป็นอิสระจากเมืองเชียงใหม่พอสมควร จึงยังมีจารึกก่อนรัชกาลพระญาติโลกราชอยู่มาก

พญาติโลกราชให้ความเคารพพระเมธังกรอย่างสูง โดยเมื่อพระองค์ผนวชในสำนักลังกาวงศ์ใหม่ พระเมธังกรได้เป็นอุปัชฌาย์ของพระองค์ ออกผนวชเป็นเวลา 7 วัน ลาลิกขาบทมาเสวยราชสมบัติในนามบวรจักรกัณฑ์ธรรมราช “...ท้าวพระยาไว้เมืองแก่แม่ตนแล้ว ออกบวชเป็นภิกษุกับด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลายในสำนักลังกาใหม่ เจ้าเมธังกรเป็นอุปัชฌายะ มหาเถรเจ้าลังกาเป็นอาจารย์ บวชเป็นภิกษุได้ 7 วัน ก็ลี้คีนมาเสวยราชสมบัติดังกล่าว เขาชาวเจ้าใส่ชื่อพระยาว่า บวรจักรกัณฑ์ธรรมราชนั่นแล...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 348)

ส่วนพญาติโลกราชทรงผนวชที่วัดไถ่นั้น ดำเนินมุลศาสนาฉบับวัดสวนดอกไม่มีรายละเอียด คงบอกแต่เพียงว่าเป็นสำนักสงฆ์ลังกาวงศ์ใหม่

2. พระมหาสารีบุตร เป็นผู้รักษาพระบรมสารีริกธาตุส่วนกระดูกกระหม่อมสันนิษฐานว่า พระบรมสารีริกธาตุนี้ น่าจะประดิษฐานอยู่ที่วัดเชตุพน เมืองลำพูน อันเป็นวัดสำคัญที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ทั้ง 3 รูป

3. พระพุทธรักขิต หรือ พระพุทฺธทิจจ หรือ พระพุทฺธาทิจจ เป็นพระสงฆ์ที่ไม่ศึกษาธรรมคัมภีร์จากพุกามอีกรูปหนึ่ง ท่านอยู่วัดเชตุพน เมืองลำพูนเช่นกัน เมื่อพระเมธังกรได้รับการแต่งตั้งเป็นอตุลยาธิกมหาสวามีเจ้า พระพุทธรักขิตก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นพุทธรักขิตมหาสวามี

ท่านเป็นเจ้าของอาวาสวัดสวนดอก ใน จ.ศ. 818 (พ.ศ. 1999) ตามคำอาราธนาของพญาติโลกราช ต่อจากพระติปิฎกสังฆราช (เดิมอยู่วัดกุฎีคำ) นับเป็นลำดับที่ 8 “...ในขณะที่เมื่อพุทธรักขิตมารักษาวัดสวนดอกไม้ เป็นสังฆนายกนั้น ศาสนา

รุ่งเรืองนัก ท้าวพระยาลานนาพึงใจยิ่งนัก...” (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูปงาม 2557ข, 249)

ท่านมรณภาพเมื่ออายุ 37 ปี ใน จ.ศ. 830 (พ.ศ. 2011) เป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก 12 ปี

ดังนั้น ท่านน่าจะเริ่มดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสเมื่ออายุ 25 ปี เหตุการณ์สำคัญในช่วงชีวิตท่าน คือ เกิดการเรียนการสอนปาฏิโมกข์ให้สามเณร ตามความเห็นชอบร่วมกันของพระพุทธรักขิตกับพญาติโลกราช

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 8 เดิมจึงมีประวัติเกี่ยวข้องกับฝ่ายลังกาใหม่หรือวัดป่าแดงมาก่อน ได้รับการอุปถัมภ์จากพญาติโลกราช เข้ามาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสวนดอกในช่วงระยะเวลาที่พระพุทธรักขิตในล้านนาสงบลงบ้างแล้ว ภายใต้อำนาจการปกครองอันเข้มงวดของพญาติโลกราช ในตำนานมูลศาสนาได้ระบุว่าในช่วงที่พระพุทธรักขิตเจริญรุ่งเรืองที่สุด

ค) พระพุทธรักขิต หรือพระพุทธรักขิต ใครน่าจะเป็นผู้แต่งมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก

มีข้อน่าสนใจ ในเนื้อหาของตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก ที่ได้บันทึกประวัติการขึ้นครองราชย์ของพญาติโลกราชแตกต่างออกไปจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อย่างมีนัยสำคัญว่า พระราชบิดา ซึ่งระบุว่าเป็นพญาแสนเมืองมา อันที่จริงควรเป็น พญาสามฝั่งแกน ตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ล้านนา ได้ยกราชสมบัติให้พญาติโลกราชด้วยความเต็มใจ เนื่องจากถึงเวลาอันเหมาะสม

ทั้งยังนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นสักขีพยานในการมอบราชสมบัติ และไม่เอ่ยพระนามพญาสามฝั่งแกนในเอกสารแต่อย่างใดเลย คงเรียกเป็นพญาแสนเมืองมาทั้งหมด ดังนั้นว่า “...ตั้งได้ยี่สิบมาว่า ท้าวพระยาแต่เท่าอายุได้ 50 ปี ย่อมปลงเมืองไว้ให้แก่ลูกชายผู้ควรเป็นท้าวพระยาสืบตนนั้นแลนา กูนี้มีอายุได้ 50 ปีแล้ว กาลเฒ่าแก่ก็มาถึงแก่กูนี้แล กูจักเวนเมืองให้แก่ลูกกู ครั้นแล้วพระยากัมนต์สงขเจ้ามาเป็นสักขีแล้วก็เวรราชสมบัติให้แก่ลูกตน ชื่อท้าวลก...” (พระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ 2557ช, 247)

โดยเรื่องการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพญาติโลกราชที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (อุตม และคณะ 2538, 60-61) ซึ่งมีเนื้อความต่างออกไปอย่างสิ้นเชิงกับที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ดังนั้นว่า พญาติโลกราชนั้น เดิมปกครองเมืองพร้าว ต่อมากระทำผิดอาญาจึงถูกพญาสามฝั่งแกนลงโทษให้ไปอยู่เมืองยวมใต้ (แม่สะเรียง) พญาติโลกราชได้ชิงราชสมบัติจากพญาสามฝั่งแกน ใน พ.ศ. 1984 พญาสามฝั่งแกนยอมทำพิธีมอบเมืองให้พญาติโลกราช ดังว่า

“...จักจาห้องท้าวลกก่อนแล เจ้าเกิดมาในปลีกัดเป้า สกราชได้ 771 ตัว กินเมืองพล้าววังหริน ผิดอาญาพาพ่อ ตนพ่อหื้อเอาไฟไวยวมใต้ ยังมีเสนาเจ้าพระญาสามประญาผู้ 1 ชื่อว่านายสามเด็กย่อย หื้อกินเข้าชั้นรองตั้งชูที่ มันบ่ซื้อแก่เจ้าตน มันจึงค้าชูเจ้าลกกินเมืองเชียงใหม่ จึงใช้คนไฟเอาเจ้าท้าวลกยังยวมใต้ บ่หื้อไผ่รู้สักคน เอามาซุ่มซ่อนไว้ในเวียง ในขณะนั้น เจ้าพระญาสามประญาฝั่งแกนบ่อยู่เวียงเชียงใหม่ เท่าไฟอยู่เวียงเจ็ดลินเบนปักกติ บนานเท่าใด ยังมีในวัน 1 ยามจักใกล้เที่ยงคืน นายสามเด็กย่อยเอาไฟเจาะปราสาทเจ้าพระญาสามประญายังเวียงเจ็ดลินเสียนับเสียง แล้วหนีเข้ามาอยู่เวียงยามจักใกล้รุ่ง พระญาสามประญาบ่รู้ว่าลูกตนเข้ามาอยู่เวียง เจ้าคั้ทรงล้ำแล่นแต่เวียงเจ็ดลินเข้ามาถึงครุ่ม จึงรู้ว่าลูกตนมาอยู่ในราชมณเทียรแล้ว

รุ่งเช้า เจ้าพระญาพ่อลูกจึงออกนั่งตั้งกลแลตนแลอันอยู่ข้างโรงทางเบื้องเหนือ เจ้าพระญาสามพระญาตินพ่อจึงหื้อไพนิมนต์ชาวเจ้าคณะสังฆะมาพร้อมกัน เจ้าพระญาทั้ง 2 อยู่บ่ปาก สวายนัก ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนุ่ม 1 ว่า มหาราชทั้ง 2 หาเราทั้งหลายมาจักว่าหรือ คีว่าเทือะ ว่าอันเจ้าพระญาตินพ่อจึงกล่าววว่า เมืองเชียงใหม่ทั้งมวลนี้คืหากเปนราชลัมปัตติแห่งข้าแล บัดนี้ ผู้วาคีจักเวนเมืองนี้หื้อลูกตน แล้วจากบ่ด้วยลูกตนว่า ตั้งมันผู้ซื้อสามเต็ยก้อยนี้ พ่อกรุณามันหื้อมันกินขันข้าวรองตั้งชูที่ตีหลี มันยังบ่ซื้อแก่พ่อตาย ส่วนเจ้าลูกรักพ่อบ่กรุณามันหันพ่อไหนง่าย แม่้นชื่อว่ามันมาค้าชูเจ้าหือเปนพระญาแล้ว มันคียังจักบังเกิดใจคดเลี้ยวบ่ซื้อแก่เจ้าเล่าตาย เจ้าอย่าว่าจักเลี้ยงมันไว้เปนเจ้าเปนขุนผู้ใหญ่สักเม็ดเทือะ ส่วนพ่อนี้เพ็งใจทีใด คีจักขอไปอยู่ที่นั่นชะแล ว่าอัน เจ้าท้าวติลกคืจึงเอาพ่อตนไปไว้เมืองสาต หั้นแล...”

ประเด็นการขึ้นครองราชย์ของพญาติโลกราชในตำนานมูลศาสนา กับที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ จึงมีความแตกต่างกันอย่างมาก ทว่ายังมีข้อเท็จจริงหนึ่งที่สอดคล้องกันระหว่างเอกสารทั้งสองฉบับ คือ การขึ้นครองราชย์ของพญาติโลกราช มีสงฆ์เป็นสักขีพยาน และพญาสามฝั่งแกนก็คงได้ทำพิธีมอบเมืองให้พญาติโลกราชจริง ทว่าเป็นไปเพราะถูกบังคับมากกว่ายินยอมพร้อมใจ การช่อนนัยทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ สันนิษฐานว่าสงฆ์ผู้แต่งไม่ปรารถนาจะบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแย่งชิงราชสมบัติของพญาติโลกราชจากพญาสามฝั่งแกน ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันตึงเครียดระหว่างสงฆ์ผู้แต่งกับพญาติโลกราชเมื่อเป็นดังนี้แล้ว มูลศาสนานฉบับวัดสวนดอกก็ว่าจะแต่งขึ้นเพื่อสนับสนุนและสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพญาติโลราชนั่นเอง ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ที่แต่งตำนานมูลศาสนา ก็ควรเป็นพระสงฆ์ที่อยู่ในสมัยพญาติโลกราช และเป็นผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากพระองค์

เมื่อพิจารณาจากพระสงฆ์ 2 รูป ที่ได้เรียนยังประเทศพม่า ซึ่งมีพระพุทธานุรักษ์ กับพระพุทธรักขิตนั้น พบว่า พระพุทธานุรักษ์ มีช่วงชีวิตและได้รับการอุปถัมภ์โดยพญาสามฝั่งแกน ส่วนพระพุทธรักขิตมีช่วงชีวิตและได้รับการอุปถัมภ์โดยพญาตีโลกราช จึงมีความเป็นไปได้ว่า สงฆ์ผู้แต่งมูลศาสนาควรเป็นพระพุทธรักขิตมากกว่าพระพุทธานุรักษ์ และควรแต่งขึ้นภายหลังจากที่พญาตีโลกราชทรงผนวชใน จ.ศ. 807 (พ.ศ. 1988) ทั้งยังได้เสด็จคืนสู่ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งบวรจักรพรรดิธรรมแล้ว หลังจากนั้นพระพุทธรักขิตจึงได้แต่งมูลศาสนาขึ้น เพื่อสรรเสริญเกียรติคุณทั้งทางโลกและทางธรรมของพระองค์

2.2.2 พระพุทธานุ

พระพุทธานุ ที่บางครั้งก็เรียก พระพุทธรักขิต นั้น ท้ายตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก ระบุว่า เป็นผู้แต่งมูลศาสนาอีกรูปหนึ่ง ปรากฏเป็นชื่อเดียวกับเจ้าอาวาสลำดับที่ 4 ของวัดสวนดอก ปกครองตั้งแต่ จ.ศ. 770 - 785 (พ.ศ. 1951 - 1966) ตรงกับรัชกาลพญาสามฝั่งแกน เหตุการณ์สำคัญในช่วงที่ท่านปกครองวัดสวนดอก คือ ท่านได้ทำการถอนสีมาและปลูกใหม่ เพราะมีความเห็นว่า สีมานั้นเป็นคามสีมา ส่วนพระมหาเถรบุญวงศ์ วัดพระยืน เมืองหริภุญชัย เห็นตรงกันข้ามว่าเป็นนครสีมา คณะสงฆ์ได้หารือ ไม่มีการลงมติ กระนั้นพระมหาเถรก็ได้ให้มีการปลูกสีมาวัดสวนดอกใหม่ ดังว่า “...ครั้งนั้นมหาเถรบุญวงศ์ ท่านอยู่ในวัดพระยืนในเมืองหริภุญไชยโพ้น เมื่อได้ยินพระยาจักรสรพระนั้น ท่านย่อมนมาอยู่ที่วัดป่าขุดในเวียงเชียงใหม่นี้ ท่านก็โจทนาว่า สีมาอันนี้ไม่เป็นคามสีมาแล โจทนาเขาท่านบ่แพ้ชนะกันก็ถอนเสียแล้วปลูกใหม่เล่าแล” (พระพุทธรูปและพระพุทธานุ 2557ข, 244)

ต่อมาในมูลศาสนาระบุว่า พญาสามฝั่งแกนไม่พึงพอใจพระพุทธรูถญาณ เพราะเหล่าโจรทั้งหลายมักไปพึ่งท่าน “...มหาพุทธรูปญานันั้น พระยาบ่พึงใจ เหตุโจรทั้งหลายย่อมไปพึ่งท่าน..” (พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูถญาณ 2557ข, 244) ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก ไม่ได้ระบุสาเหตุที่โจรทั้งหลายไปพึ่งท่านไว้แต่อย่างใด จากเหตุนี้พญาสามฝั่งแกนจึงให้พระพุทธรูถญาณไปอยู่วัดเซตุน ในเมืองลำพูน ท่านได้มรณภาพที่ลำพูนนั่นเอง

มีข้อสังเกตว่า พระพุทธรูถญาณมีชีวิตอยู่ก่อนรัชกาลพญาติโลกราช และเป็นผู้มีอายุมากกว่าพระพุทธรักขิต ดังนั้น หากพระพุทธรูถญาณเป็นผู้แต่งมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอกร่วมกับพระพุทธรักขิตแล้ว ก็ควรเขียนชื่อว่า “พระพุทธรูถญาณกับพระพุทธรูปงาม” เพราะเรียงกันไปตามลำดับอาวุโส มากกว่าจะเป็น “พระพุทธรูปงามกับพระพุทธรูถญาณ” อย่างที่ปรากฏท้ายตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก

ดังนั้นแล้ว พระพุทธรูถญาณนี้ จึงสันนิษฐานว่าไม่ควรจะเป็นพระพุทธรูถญาณวัดสวนดอก ทว่าน่าจะหมายถึงพระพุทธรูถญาณ วัดหมื่นสาร อันมีศักดิ์เป็นหลานของพระพุทธรูถญาณ วัดสวนดอก ทั้งประวัติของท่านยังเกี่ยวข้องกับพญาติโลกราช และวิษณุศักดิ์น้อยกว่าพระพุทธรูปงาม

พระพุทธรูถญาณ วัดหมื่นสารนี้ เป็นเจ้าอาวาสมาตั้งแต่เมื่อไรไม่ปรากฏ แต่ใน จ.ศ. 830 (พ.ศ. 2011) ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆราช ภายหลังจากที่พระพุทธรักขิตมรณภาพใน พ.ศ. 2011 แล้ว พญาติโลกราชไม่ได้มอบตำแหน่งสังฆราชให้กับพระมหาญาณสาคร ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอกสืบต่อจากพระพุทธรักขิต ทว่ากลับมอบให้พระพุทธรูถญาณ วัดหมื่นสารแทน ท่านจะมรณภาพเมื่อใดก็ไม่ปรากฏเช่นกัน

ช่วงที่ท่านอยู่วัดหมื่นสาร มีเหตุการณ์สำคัญ คือ การอัญเชิญพระสילהจากวัดป่าแดงไปประดิษฐานในวิหารวัดหมื่นสาร ตามที่ปรากฏเรื่องราวในตำนานพระสילהว่า พญาติโลกราชได้นำพระสילהไปถวายพระมหาญาณโพนี วัดป่าแดง ขณะสักการบูชาและสร่งน้ำพระสילהด้วยสุคนธวารินนั้น เกิดท่าผ่นใหญ่ตกลงมา ในกาลเมื่อนั้นหมื่นหนังสือวิมลกิตติ ผู้เป็นสังฆการี ก็ให้สร้างวิหารในวัดหมื่นสารขึ้น แล้วไปอาราธนาเอาพระสילהจากวัดป่าแดงมาประดิษฐานไว้ในวัดหมื่นสาร ขณะนั้นที่วัดหมื่นสารมีพระพุทธรูปงามเลิศส่งชมนายกปกครองอยู่ ท่านอัญเชิญพระสילהไปยังวัดสวนดอกเพื่อสักการบูชา แล้วนิมนต์กลับมาวัดหมื่นสารดังเดิม เหตุการณ์การนำพระสילהจากวัดป่าแดงมาประดิษฐานไว้ในวัดหมื่นสารนี้ น่าจะบ่งชี้ถึงสายสัมพันธ์ที่ติระหว่งวัดป่าแดงกับวัดหมื่นสารในสมัยพญาติโลกราชได้

เมื่อมีสมมุติฐานในตอนต้นแล้วว่า มูลศาสนาน่าจะถูกแต่งตั้งขึ้นในรัชกาลพญาติโลกราช พระพุทธรูปผู้แต่งก็ควรเป็นพระพุทธรูปส่งชวราช วัดหมื่นสารมากกว่าพระพุทธรูปเจ้าอาวาสวัดสวนดอกที่มีชีวิตก่อนรัชกาลพญาติโลกราช

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า พระพุทธรูป เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 4 กับพระพุทธรูปรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 8 เคยพำนักอยู่วัดเชตุพน เมืองลำพูนเช่นเดียวกัน และวัดเชตุพนนั้นก็น่าจะเป็นพื้นที่ของพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงในลำพูน มีพระบรมสารีริกธาตุส่วนกระหม่อมบรรจุในเจดีย์ ซึ่งถูกรักษาไว้โดยพระมหาสารีบุตร สหายธรรมของพระพุทธรูปรักขิต

จากการวิเคราะห์จึงสันนิษฐานไว้ว่า ผู้แต่งมูลศาสนา คือ พระพุทธรูปรักขิต วัดสวนดอก กับพระพุทธรูป วัดหมื่นสาร สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของประเสริฐ ญ นคร (2548ก, 28) ในมูลศาสนาได้กล่าวยกย่องท่านทั้งสอง

ว่าสืบมาจากสำนักพระสุนนะ ดังว่า “...มหาพุทธญาณวัดหมื่นสารก็ดี มหาพุทธรักขิตก็ดี ก็เป็นลิสถานุศิษย์เจ้าสืบประเวณีแต่สำนักแห่งมหาสุนนะเจ้าแท้ไซร์..” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 253)

2.3 ระยะเวลาในการแต่งตั้งานานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก

เมื่อได้ข้อสรุปแล้วว่า ผู้แต่งมูลศาสนา คือ พระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอก รูปที่ 8 ปกครองวัดสวนดอกตั้งแต่ พ.ศ. 1999 มรณภาพใน พ.ศ. 2011 (ไม่ทราบปีที่เกิด) และพระพุทธญาณ วัดหมื่นสาร ที่ได้เป็นสังฆราชใน พ.ศ. 2011 นั้น (ไม่ทราบปีที่เกิดและมรณภาพ) จึงสรุปอายุการแต่งตั้งานานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอกว่า น่าจะเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 1999 สมัยที่พระพุทธรักขิตเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก เพราะเนื้อเรื่องบางตอนได้กล่าวถึงความสิ้นสูญไปของพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. 2000 ตามพุทธพยากรณ์ โดยสงฆ์ผู้แต่งได้แสดงความกังวลใจ ที่ผู้คนในสังคมขณะนั้นวิตกกังวลใจกับคำทำนายในลักษณะร้าย ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่พยายามกระทำให้เป็นพระพุทธศาสนาคงอยู่สืบต่อไป ดังว่า “...เขาจึงปลงภาระเสียไปได้เดือนกัน บ่ได้กระทำเพียรเพื่อให้ถึงนั้นแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 257) และได้ปรารภเป็นคำตักเตือนในทำนองให้เร่งปฏิบัติธรรมดีกว่า เพราะหากการปฏิบัติธรรมยังมีอยู่ นิพพานก็มี พระพุทธศาสนาก็จะไม่เสื่อมหายไป “...อย่าหาว่าสอนฉะนี้ ผู้เรียนได้อุปเทศฉะนี้แล้ว ให้บำเพ็ญปฏิบัติจงดี ครั้นว่าปฏิบัติบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในอริยมรรค คือ ว่าได้ถึงมรรคผลนิพพานก็บริบูรณ์แก่ตนบุคคลอันแสวงหา นิพพานแท้แล มิเล่าเรียนและสอนกันแล้วละไว้ บ่บำเพ็ญปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธเจ้า นั้น ก็บ่อาจจักได้ถึงนิพพานได้เลย...” (พระพุทธพุกาม

และพระพุทธญาณ 2557ข, 260) ถ้อยคำที่แสดงความหวั่นวิตกต่อเหตุการณ์ที่ยังมาไม่ถึง ทำให้สามารถอนุมานได้ว่า ตำนานมูลศาสนาน่าจะแต่งขึ้นก่อน พ.ศ. 2000

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า เนื้อหาในมูลศาสนาช่วงต้น ได้ให้ความสำคัญฝ่ายวัดสวนดอกอยู่มาก ทั้งยังสรรเสริญพญากीอนา พญาสามฝั่งแกน และยกย่องพระสุมนเถร ซึ่งหากการเริ่มต้นแต่งโดยพระพุทธรัชชิตแล้ว การแต่งในช่วงนี้ก็เป็นการแต่งที่เล่าความย้อนกลับไปในอดีต และความที่เล่าย้อนกลับไปในนั้นก็อาจนำมาเป็นตำนานที่แต่งโดยพระสงฆ์วัดสวนดอกอีกทอดหนึ่ง และความที่เล่านี้ก็น่าจะเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสังคมขณะนั้นเป็นอย่างดี ผู้แต่งจึงจำต้องกล่าวไว้ด้วย

เนื้อหาในตำนานมูลศาสนาช่วงหลัง กลับชี้ความสำคัญไปอยู่ที่ฝ่ายวัดป่าแดง โดยสรรเสริญพญาติโลกราช อาจเป็นเพราะเหตุการณ์การชิงพระราชบัลลังก์ของพระองค์นั้น คงยังเป็นที่ถกเถียงกันในสังคมขณะนั้น หรือเป็นที่รู้จักในวงเฉพาะ หรือเป็นที่รู้จักโดยกว้างขวางแต่ไม่สามารถกล่าวถึงได้ เพราะการเกรงภทภัยอันจะเกิดตามมา

เนื้อหาในส่วนหลังนี้ ดำเนินมากระทั่งสิ้นสุดลงในรัชกาลพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038 - 2068) ปกครองล้านนา และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว ผู้แต่งได้ดำเนินเรื่องราวไปกระทั่งถึงสมัยมหาธรรมโทธิ เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 14 ดังว่า “...จ.ศ. 872 (พ.ศ. 2053) พระยาแก้วพันดา (พระเมืองแก้ว) ก็เอา (มหาธรรมโทธิ) ไปแทน (มหาปุสัปปะคุณกุกาม) จึงให้นำเอาพระทองสัมฤทธิ์ได้ 9 ล้านองค์ เอาไปไว้ในอุโบสถวัดสวนดอกไม้นั้นแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 252)

ตั้งนั้นแล้ว ระยะเวลาที่มูลศาสนานบ้วัตสวนดอกเขียนเสร็จ ควรอยู่ในช่วงรัชกาลพระเมืองแก้วเป็นอย่างช้า และอยู่ในสมัยที่พระมหาธรรมโพธิเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก เมื่อ พ.ศ. 2053 หรืออาจเป็นช่วงเวลาหลังจากนี้ไม่นานนัก อย่างที่ ประเสริฐ ณ นคร (2548ก, 30) เสนอไว้ว่า มูลศาสนานบ้วัตสวนดอกน่าจะเขียนเสร็จภายใน พ.ศ. 2060

หากพระพุทธานุ วัตหมื่นสาร เป็นผู้ประพันธ์เรื่องนี้จนจบ ระยะเวลาจากที่ท่านเริ่มดำรงตำแหน่งเป็นสังฆราชใน พ.ศ. 2011 ถึงระยะเวลาที่ประพันธ์จบใน พ.ศ. 2053 ห่างกัน 42 ปี ด้วยเหตุนี้ท่านคงมีอายุมากกว่า 60 ปี ขณะที่แต่งมูลศาสนานบ้วัตสวนดอกจบ ด้วยเหตุนี้ มูลศาสนาจึงควรแต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 1999 - 2053 ใช้เวลาอย่างน้อยที่สุด 54 ปี

3. การวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนานบ้วัตสวนดอก

3.1 วิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหา

โครงสร้าง คือ ลำดับเรื่องราวของเนื้อหา สำหรับโครงสร้างตำนานมูลศาสนานบ้วัตสวนดอกนั้น ได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างคัมภีร์พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ โดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์และทีปวงศ์อย่างมาก

คัมภีร์มหาวงศ์ เป็นคัมภีร์สำคัญเล่มหนึ่งของพระพุทธศาสนา ว่าด้วยการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกา (ศรีลังกา) และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากลังกาไปยังนานาประเทศ ตั้งแต่ก่อตั้งราชวงศ์สีหล โดยพระเจ้าวิชัยเมื่อ พ.ศ. 1 จนสิ้นสุตราชวงศ์ ใน พ.ศ. 2358 เมื่ลังกาทวีปตกเป็นเมืองขึ้น

ของอังกฤษ (บัณฑิต ลิวชัยชาญ 2527) มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงการเสด็จมา
เกาะลังกาของพระพุทธเจ้า การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป การ
สังคายนาพระไตรปิฎก 3 ครั้ง วงศ์ของพระเจ้ามหายาสสมมติ พระมหินททเถระ
ไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เมื่อครั้งพระเจ้าเทวานัมปิยติส
เป็นต้นมา พระราชากับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาและการสงเคราะห์
ประชาชน การแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุเขี้ยวแก้ว การพรรณนาการสมโภช
พระธาตุเขี้ยวแก้ว พระราชากับการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา การสร้าง
อุปราศรัยต่อพระพุทธศาสนา การสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ราชอาณาจักร
การบำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ มีการสร้างพระวิหาร เป็นต้น ตลอดจนการ
กล่าวถึงประวัติโบราณสถานและโบราณวัตถุในลังกาทวีป (พระมหานามเถระ
แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ 2553) ในสมัยที่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรือง
เมื่อพระสงฆ์ในนิกายลังกาวงศ์เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนใด
ก็นำคัมภีร์มหาวงศ์ติดไปด้วย เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา สมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2542) ทรงอธิบายว่า เนื้อหาของคัมภีร์
มหาวงศ์แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเหมือนกับที่ปวงศ์ ตั้งแต่การตั้งพุทธศาสนา
ในลังกา กระทั่งถึงสมัยพระมหาเสนครองลังกา ส่วนหลังแต่งในสมัยอังกฤษ
ปกครองลังกาแล้ว

ส่วนคัมภีร์ที่ปวงศ์ เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหากล่าวถึงวงศ์อันรุ่งเรืองดุจดวงประทีป
คือ วงศ์พระพุทธเจ้า และวงศ์กษัตริย์ลังกา เนื้อหาประกอบด้วยประวัติ
พระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ลังกาควบคู่กัน เดิมเขียนด้วยอักษรสิงหล
ภาษาบาลี ภายหลังได้ถ่ายทอดเป็นอักษรขอม พม่า และโรมัน เป็นต้น ไม่มี
หลักฐานว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่เชื่อกันว่าจะแต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 819 - 846 ตาม

การสิ้นสุดของเนื้อหาในรัชกาลพระเจ้ามหาเสนครองลังกาเช่นเดียวกับมหาวงศ์ (ธัมมานันทมหาเถระ 2527)

ในการวิเคราะห์โครงสร้างมูลศาสนานฉบับวัดสวนดอกนี้ นอกจากจะได้แจกแจงโครงสร้างของคัมภีร์มหาวงศ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2542) กับพุทธวงศ์ (ธัมมานันทมหาเถระ 2527) เปรียบเทียบกับตำนานมูลศาสนาแล้ว ยังจะได้แจกแจงโครงสร้างพุทธประวัติฝ่ายมหายานในทิเบต (กรมศิลปากร 2510) และตำนาน 15 ราชวงศ์ (สมหมาย 2540) เพื่อแสดงให้เห็นธรรมเนียมในการแต่งตำนานล้านนาที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยพญาติโลกราชถึงสมัยพระเจ้ากาวิละ

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างเอกสารทั้ง 5 เรื่อง ได้แก่ คัมภีร์มหาวงศ์ พุทธวงศ์ พุทธประวัติฝ่ายมหายานในทิเบต ตำนาน 15 ราชวงศ์ และตำนานมูลศาสนา นั้น มีความคล้ายคลึงกันทางโครงสร้าง สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งในเมืองต่างๆ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย เรื่องพระพุทธเจ้าก่อนภัทรกัลป์ อาทิ เรื่องอดีตพุทธ การกำเนิดโลกสมัยภัทรกัลป์ การเกิดเสด็จลงมาของพระมหาสมมติซึ่งก็คือ พระพุทธเจ้าโคตมะ ก่อนจะกลับขึ้นไปสกลิตยังสวรรค์ดาวดึงส์ เพื่อรอการตรัสรู้ตามลำดับเป็นองค์ที่ 4 ในจำนวนพระพุทธเจ้า 5 องค์ที่กำเนิดในภัทรกัลป์ เรื่องพระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ อาทิ ประวัติพระพุทธเจ้า ประวัติภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน การสังคายนา ประวัติพระเจ้าอโศก และการส่งสมณะทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ

มีจุดประสงค์เพื่อบอกว่า การเกิดขึ้นมาของกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ปกครองบนโลกนี้ สืบเชื้อสายจากพระมหาสมมติ กษัตริย์องค์แรกของโลก คือ พระพุทธเจ้าโคตรมะ นั่นเอง และเพื่อสรรเสริญพระพุทธเจ้า

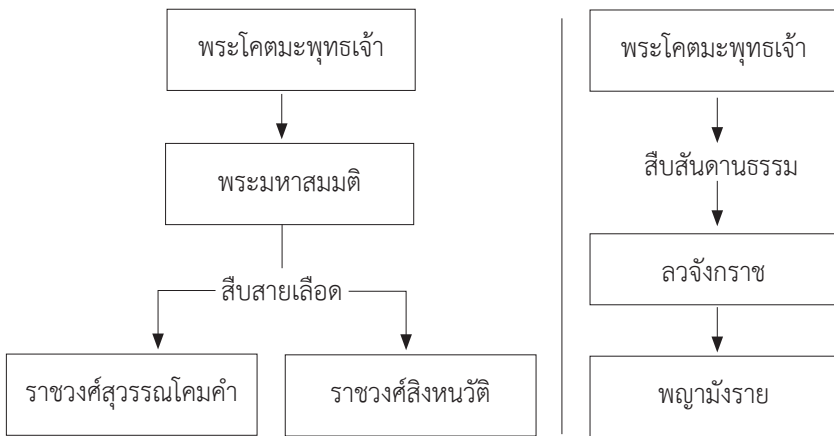
ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา การเสด็จมาของพระพุทธเจ้าตามตำนานพระเจ้าเลียบโลก (2557) ประกอบด้วย เรื่องพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในเมืองลำพูน (ราชวงศ์จามเทวี) พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่ (ราชวงศ์มังราย) ตามลำดับ ส่วนนี้มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูนและเชียงใหม่ และราชวงศ์ที่ปกครองเมืองนั้นๆ

มีจุดประสงค์ เพื่อบอกว่า การที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในล้านนา นั้น เป็นไปตามพุทธทำนาย และเพื่อสรรเสริญกษัตริย์ราชวงศ์มังราย โดยได้แสดงให้เห็นว่าต้นวงศ์กษัตริย์ราชวงศ์มังรายสืบเชื้อสายพระมหาสมมติทางธรรม

แม้จะไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในมูลศาสนา ถึงความสัมพันธ์ของจุดประสงค์ในส่วนที่ 1 กับส่วนที่ 2 แต่ก็พออุปมาได้ว่า จุดประสงค์ในส่วนที่ 1 ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสนับสนุนการมีขึ้นของจุดประสงค์ที่ 2 กล่าวคือ ส่วนที่ 1 กล่าวว่า กษัตริย์ในโลกต่างก็สืบสายเลือดมาจากพระมหาสมมติ ส่วนที่ 2 จึงบอกว่า กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายก็สืบสายมาจากพระมหาสมมติเช่นเดียวกัน มีความชอบธรรมในการปกครองเมืองลำพูน และเมืองเชียงใหม่

ความสัมพันธ์เช่นนี้ ปรากฏชัดในตำนานการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชียงแสน ที่อธิบายสาเหตุการเกิดขึ้นและล่มสลายของกษัตริย์และเมืองบนที่ราบ

เชียงใหม่ 3 เมือง คือ เมืองสุวรรณโคมคำ เมืองสิงหนวัติ และเมืองหิรัญนครเงินยาง อันมีความเกี่ยวข้องกับตำนานดอยตุง ทั้งหมดกล่าวถึงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์สมบัติของกษัตริย์เมืองต่างๆ ถูกอธิบายไว้แล้ว โดยพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2545ก, 16-33) ว่าวงศ์กษัตริย์เมืองสุวรรณโคมคำและสิงหนวัตินั้น เป็นกษัตริย์ที่อพยพมาจากชมพูทวีป สืบเชื้อสายมาจากพระมหาสมมติทางสายเลือด ส่วนวงศ์กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ คือ ลวจังกราช เป็นกษัตริย์ที่สืบเชื้อสายมาจากพระมหาสมมติทางธรรม ด้วยการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา เป็นผู้อุปถัมภ์รักษาพระธาตุดอยตุง

แผนผังแสดงการสืบเชื้อสายของกษัตริย์จากพระมหาสมมติทั้งทางสายเลือดและทางธรรม

ด้วยเหตุนี้เมื่อจะเขียนเปรียบเทียบโครงสร้างตำนานมูลศาสนา คัมภีร์ที่ปวงค์มหาวงศ์ พุทธประวัติทิเบต และตำนาน 15 ราชวงศ์ ในรูปแบบตารางจะได้ดังนี้

ตารางแสดงโครงสร้างเนื้อหาทำนุผลศาสนาเปรียบเทียบกับโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนา

มูลศาสนา	ที่บังค์	มหาวงค์	พุทธประวัติ มหายานในทิเบต	15 ราชวงศ์	เนื้อหา	จุดประสงค์
การตั้งปรารถนาของพระ โศฬีสร์	พระพุทธเจ้าเสด็จ มาลังกา	พระพุทธเจ้าเสด็จ มาลังกา			ส่วนที่ เกี่ยวข้องกับ พระพุทธรูป	1. การเกิดขึ้นของกษัตริย์ องค์แรกของโลก 2. แสดงที่มาของกษัตริย์ทุก พระองค์บนโลก ว่ามีความ เกี่ยวข้องกับองค์พระมหา สมมติ (วงศ์พระพุทธรูป)
กำเนิดโลกที่กลับ			กำเนิดโลก			
กำเนิดกษัตริย์			กำเนิดคน			
และวงศ์พระมหาสมมติ	วงศ์พระมหาสมมติ	วงศ์พระมหาสมมติ	วงศ์พระมหาสมมติ			
วงศ์พระพุทธรูป	วงศ์พระพุทธรูป	วงศ์พระพุทธรูป	วงศ์พระพุทธรูป	วงศ์พระพุทธรูป		
พุทธประวัติ			พุทธประวัติ	พุทธประวัติ		
สังคายนา	สังคายนา	สังคายนา	สังคายนา	สังคายนา		
พระเจ้าอโศก	พระเจ้าอโศก	พระเจ้าอโศก				
พระเจ้าเลียบโลก				พระเจ้าเลียบโลก		
พระพุทธศาสนา ในเมืองลำพูน	พระพุทธศาสนา ในเมืองลำกกา	พระพุทธศาสนาใน เมืองลำกกา	พระพุทธศาสนา ในทิเบต	พระพุทธศาสนา ในเมืองลำพูน	ส่วนที่ เกี่ยวข้องกับ ประวัติ ศาสนานี้	1. การประดิษฐาน พระพุทธศาสนาในเมือง ต่างๆ เป็นไปตามพุทธ ทำนาย 2. ต้นวงศ์กษัตริย์ที่ ปกครองแต่ละเมือง มี ความชอบธรรมในการขึ้น ครองราชย์ เพราะสืบสาย เลือด หรือสืบทางธรรม 3. เพื่อสรรเสริญกษัตริย์ใน เมืองนั้นๆ
พระพุทธศาสนาในล้านนา วงศ์กษัตริย์	วงศ์กษัตริย์	วงศ์กษัตริย์		พระพุทธศาสนา ในล้านนา		
พยากกรณ์ ศาสนวงศ์						
ที่บังค์						

จากตารางการเปรียบเทียบโครงสร้างตำนานมูลศาสนา คัมภีร์ทีปวงค์ มหาวงศ์ พุทธประวัติในทิเบต และตำนาน 15 ราชนวงศ์ สามารถสรุปได้ว่า

1. โครงสร้างตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ตามวัตถุประสงค์การแต่ง ได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้า และส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองต่างๆ
2. เนื้อหาส่วนที่ 1 กับ ส่วนที่ 2 ของตำนานมูลศาสนา มีความสัมพันธ์กัน ตามวัตถุประสงค์การแต่ง โดยส่วนที่ 1 บอกถึงการเกิดขึ้นมาของกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ปกครองบนโลก ล้วนต่างก็สืบเชื้อสายจากพระมหาสมมติ กษัตริย์องค์แรกของโลก ซึ่งก็คือ พระพุทธเจ้าโคตมะ และเพื่อสรรเสริญพระพุทธเจ้า เป็นสำคัญ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ส่วนที่ 2 ที่ระบุว่า วงศ์กษัตริย์ราชวงศ์ มังรายได้สืบสายมาจากพระมหาสมมติทางธรรม และมีความชอบธรรมในการปกครองเมืองลำพูนและเมืองเชียงใหม่
3. เมื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างความยาวของเนื้อหาทั้งสองส่วน กับ ตำนานเรื่องต่างๆ แล้ว พบว่า ตำนานที่ขึ้นภายหลัง เช่น ตำนาน 15 ราชนวงศ์ เนื้อหาในส่วนที่ 1 จะถูกย่อให้สั้นลงมาก ในขณะที่เนื้อหาส่วนที่ 2 ถูกขยายให้พิสดารออกไปอย่างกว้างขวาง

3.2 วิเคราะห์จุดประสงค์ในการแต่ง

จากการศึกษาประวัติผู้แต่งมูลศาสนา โครงสร้างเนื้อหา และเนื้อหาโดยละเอียดแล้ว ในเบื้องต้นสามารถสรุปจุดประสงค์ในการแต่งมูลศาสนาได้ดังนี้

ก) เพื่อแสดงความสืบนื่องเชื่อมโยงวงศ์กษัตริย์ล้านนาเข้ากับวงศ์พระพุทธเจ้า โดยต้นกษัตริย์ราชวงศ์มังราย (ลาวจิงกราช) สืบสายมาจากพระมหาสมมติ ผ่านทางการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา ทำนองเดียวกับวรรณกรรมกรุงศรีอยุธยา ที่มีนัยยกย่องกษัตริย์ว่าสืบสายมาจากพระนารายณ์เป็นรามาริบัติ

ข) เพื่อสรรเสริญกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย โดยเฉพาะการสรรเสริญพญาตีโลกราชทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งเป็นกษัตริย์ในสมัยที่มีการแต่งตำนานมูลศาสนาฉบับนี้ ดังที่ปรากฏเนื้อหาในช่วงที่กล่าวถึงการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพญาตีโลกราช ที่แตกต่างออกไปจากประวัติศาสตร์ล้านนาในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวสนับสนุนพญาตีโลกราชอย่างมาก

ค) เพื่อระบุงศ์พระพุทธศาสนาในล้านนาว่าสืบมาแต่พระพุทธเจ้า มายังลังกา ทวีป เมืองพัน เมืองสุโขทัย เมืองลำพูน และเมืองเชียงใหม่ ดังที่ปรากฏในมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอกว่า

“...มหาอุบาลีเจ้าได้เรียนเอาวินัยปิฎกแต่ मुखทวารแห่งพระพุทธเจ้า ตนเป็นที่พึ่งแก่โลกทั้งมวลนั้น เหตุตั้งนั้น วินัยปิฎกนี้เรียกว่า มหาอุบาลีได้เรียนเป็นที่ 1 ถัดนั้นเจ้าทาสกะเป็นที่ 2 ถัดนั้นเจ้าโสณกะเป็นที่ 3 ถัดนั้นเจ้าสิคควะเป็นที่ 4 ถัดนั้นเจ้าจันทรวัชชีเป็นที่ 5 ถัดนั้นเจ้าโมคคสิบุตรติสเถระเป็นที่ 6 ถัดนั้นเจ้ามหินท์เป็นที่ 7 ถัดนั้นเจ้าอริฎฐะเป็นที่ 8 ถัดนั้นเจ้ากุลบุตรทั้งหลายมีต้นว่า ตีหัตตะกาลสนทิสสังฆ แลสมณะอันสืบปรมปราแต่สำนักแห่งมหาอริฎฐะเป็นอนันตังอุปริมาณัง เถิงมหากัสสปเจ้าเป็นอันกว้างขวางนักในลังกาทวีปพื้นนั้นแล...”
(พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 252)

“...ถัดนั้นมหาอนุมัติเจ้าเอาศาสนาแต่สำนักมหากัสสปเจ้ามาตั้งไว้ในเมืองชมพูทวีป (เมืองพินในเมืองเมงหรือมอญ) นี้ก่อนแล มหาสมณะเจ้าทั้งหลายรับเอาแต่สำนักมหาอนุมัติเจ้ามาให้รุ่งเรืองในเมืองไทย (สุโขทัย) เรานี้ เรียกว่า มหาสมณะเจ้าเป็นที่ 1 เจ้าอาณัษเฐเป็นที่ 2 เจ้านันทปัญญาเป็นที่ 3 กระทำศาสนาในเมืองพินนั้นแล เจ้าได้เป็นกรรมวาจาแห่งเจ้ามหินท์ที่เจ้าตนเป็นหลานพระยาแก่นท้าว อันมาอยู่ที่บ้านหนองเทาในเมืองสะปงนี้แล...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 252-253)

“...มหาเถรเจ้าทั้งหลายอันสืบรักษาวัดสวนดอกไม้นั้นได้ 14 คน (1) ชื่อมหาสมณะ (2) ชื่อมหากัสสป (3) ชื่อมหานันทปัญญา (4) ชื่อมหาพุทฺธญาณ (5) ชื่อมหาพุทฺธคัมภีร์มงคล (6) ชื่อมหาญาณรังษี (7) ชื่อมหาติปิฎกสังฆราช (8) ชื่อมหาพุทฺธรักขิต (9) ชื่อมหาญาณสาคร (10) ชื่อมหาสงฆราชานาคเสน (11) ชื่อมหาวิริโพธิ์ (12) ชื่อมหาญาณสารท (13) ชื่อมหาปุสสไทย (14) ชื่อมหาธรรมโพธิ์...” (พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 252-253)

ทั้งนี้วงศ์พระพุทธรศาสนาฝ่ายวัดสวนดอก สามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

แผนผังแสดงวงศ์พระพุทธรศาสนาฝ่ายวัดสวนดอก

ความน่าสนใจของการสืบทอดพระพุทธศาสนาสายวัดสวนดอก ซึ่งมีพระอุบาลีเป็นต้นวงศ์ ท่านได้รับการยกย่องเป็นเอกอูทางด้านพระวินัย ประวัติของท่านนั้น เดิมเป็นพนักงานภาษามาลาในเมืองกบิลพัสดุ์ ออกบวชพร้อมกับพระอานนท์และราชกุมารอื่น เมื่อบวชแล้ว มีความสามารถจดจำพระวินัยได้เป็นพิเศษ สุขีพ ปุณฺณานุกาพ (2550, 3) เล่าถึงความสำคัญของพระอุบาลีไว้ในพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องวินัยสงฆ์แก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ก็ทรงสรรเสริญพระวินัยกับสรรเสริญพระอุบาลีเป็นอันมาก นอกจากนี้ใน อุลปิฎกจะ มีข้อความการตอบคำถามของพระอุบาลีเกี่ยวกับพระวินัย และในการสังคายนาครั้งที่ 1 พระอุบาลีก็ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ตอบคำถามเกี่ยวกับพระวินัย ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเป็นได้รับการสรรเสริญว่าเป็นเอกอูทางด้านพระวินัย

เมื่อต้นสายของพระสงฆ์วัดสวนดอกตามที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก คือ ท่านอุบาลี ด้วยเหตุนี้จึงอนุมานได้ว่า วัตรปฏิบัติ ลีลาของสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกที่สืบทอดจากท่านโดยตรง จึงมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือได้

ง) เพื่อรับรองสถานะของพระพุทธรักขิตและพระพุทธานุญาณ ที่มาจากฝ่ายวัดป่าแดงมาก่อน ว่าสงฆ์ทั้งสองก็สืบทอดวัตรปฏิบัติมาจากพระสุมนเถรเช่นกัน นอกจากนี้ตอนหนึ่งของมูลศาสนายังได้กล่าวไว้ว่า “...มหาพุทธานุญาณวัดหมื่นสานก็ดี มหาพุทธรักขิตก็ดี ก็เป็นลีสสานุศิษย์เจ้าสืบประเวณีแต่สำนักแห่งมหาสุมนะเจ้าแท้ไซ้..” (พระพุทธรุกาม และพระพุทธานุญาณ 2557ข, 253)

นัยของข้อความนี้ น่าจะเป็นการรับรองสถานะของพระพุทธานุญาณและพระพุทธรักขิต ที่มีประวัติความเป็นมาจากฝ่ายวัดป่าแดงมาก่อน ว่าสงฆ์ทั้งสองก็สืบทอดวัตรปฏิบัติมาจากพระสุมนเถร ซึ่งมีต้นสาแหรกคือ พระอุบาลี

เช่นเดียวกัน ซึ่งช่วยแก้ไขเนื้อหาก่อนหน้านี้ ที่ระบุว่า การเข้ามาของสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงจะมาทำลายพระพุทธศาสนาของพระสมณเถรดังกล่าว “...เขาเจ้าทั้งหลาย จักใคร่ทำลายศาสนาอันมหาสมณะเจ้ามาบวชกุลบุตรทั้งหลาย อันจักใคร่ให้ถือลัทธิเป็นดังเขานั้นแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 245)

จ) เพื่อส่งสารถึงผู้คน เกี่ยวกับความสิ้นสูญไปของพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ. 2000 ตามพุทธพยากรณ์ โดยเนื้อหาส่วนที่ต่างออกไปจากคัมภีร์ที่ปวงศั มหาวงศ์ พุทธประวัติทิเบต และตำนาน 15 ราชวงศ์คือ มูลศาสนาได้แสดง เรื่องราวการอันตรายทั้ง 5 ของพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ได้แก่ การสูญหายไป ของความเป็นพระพุทธศาสนาในสมัยพระพุทธโคตมะ จำนวน 5 ครั้ง ครั้งละ 1,000 ปี รวม 5,000 ปี ได้แก่ (1) อธิคมอันตราย คือ การหายไปแห่งมรรค และผลกับโลกุตรทั้งหลาย (2) ปฏิบัติอันตราย คือ การหายไปของความเป็น พระโสดาบัน-อโรหนต์ (3) ปริยัตติอันตราย คือ การหายไปของพระไตรปิฎก (4) ลังคอันตราย คือ การหายไปของจริยวัตรอันงดงามของสงฆ์ และ (5) ธาตุอันตราย คือ การหายไปของธาตุพระพุทเจ้า

3.3 วิเคราะห์วิธีการแต่ง

วิธีการแต่งมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก เป็นความเรียงร้อยแก้วแบบตำนาน แต่งเป็นภาษาไทยถิ่นเหนือ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับกลวิธีการแต่งมูลศาสนาฉบับ วัดสวนดอก ดังนี้

ก) มักจะขึ้นต้นเนื้อหาแต่ละช่วงด้วยคำว่า “ครั้งนั้น ครั้งหนึ่ง ในกาลครั้งนั้น ในกาลนั้น ในสมัยนั้น หรืออยู่มาวันหนึ่ง” เป็นต้น มีลักษณะเช่นเดียวกับการ ขึ้นต้นนิทานพื้นบ้าน และมักใช้คำว่า “ลำดับถัดไป” เป็นการบอกเหตุการณ์ ที่จะเล่าต่อไป

ข) เนื้อหาส่วนหนึ่ง นำนิทานพื้นบ้าน ชาตก มาประกอบ เช่น เรื่องคนเกิดใน รอยเท้าสัตว์เป็นต้น นิทานเหล่านี้ พบในตำนานศาสนาฉบับอื่นด้วยเช่นกัน อาทิ ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ หรือเนื้อหาตอนตติยสังคายนานในมูลศาสนา เล่าถึงพระสิคควเถรที่พยายามชักชวนตีสถุมารบวชในตอนตติยสังคายนามีทำนองการแต่งเช่นเดียวกับมิลินทปัญหา ซึ่งแต่งโดยพระปิฎกจุฬารักษ์ (2539, 13 - 14) ใน พ.ศ. 500 เล่าถึงพระโรหมเถรที่พยายามชักชวนพระ นาคเสนให้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา หรือ “...อธิบายเหตุให้พึงรู้ดังนี้ ไข่แต่พระยากาเผือกตัวนี้เท่านั้น ยังมีพระยานกกระเหว่าตัวหนึ่ง ชื่อกุนาละ... อีกนัยหนึ่งว่ายังมีพระยานกตัวหนึ่ง ชื่อว่าปุลณมุขนั้นก็ดี... อีกนัยหนึ่งว่า พระยาหงส์นั้นก็เหมือนกัน เมื่อจะไปในที่ใดๆ ย่อมให้หงส์ 2 ตัวคาบท่อนไม้ ข้างละตัว...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 198)

ค) ในส่วนที่ผู้แต่งต้องการอธิบายเพิ่มเติม จากเนื้อหาดั้งเดิมที่ยกมา มักใช้คำว่า “อธิบายว่า” อาทิ “...เจ้าไทก็บวชให้โคจรสามเณรได้สำเร็จพระอรหันต์ ในเมื่อเวลาโกนผมจะเข้าไปบวชเป็นสามเณร ด้วยคมแห่งมีดครั้งสุดท้ายนั้นแล อธิบายว่า เจ้าไทโกนผมนั้น กุมารเอาผมอันขาดตกลงมานั้นมาพิจารณาเป็น กรรมฐานว่า เกศา ดังนั้น ก็ได้สำเร็จโสดา สกิทาคา และอนาคาเป็นลำดับ ไป...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557, 97) เป็นต้น เป็นการขยาย คำหรือข้อความที่อ่านแล้วอาจเกิดความสงสัยได้

ง) แสดงทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัยของผู้แต่งไว้ด้วย เช่น “...พระธาตุ 8 องค์นี้ อาจารย์เจ้าปางจำพวกว่าธาตุเขี้ยว ปางจำพวกว่าธาตุกระดูกหม่อม ปาง จำพวกว่าสรีระธาตุ ปณิคม อาจารย์เจ้ายังว่าเป็น 3 นัยดังนี้...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 202)

จ) ยกธรรมะของพระพุทธเจ้าสอนแทรกระหว่างเนื้อหา เช่น “...สัตว์ผู้นี้ครั้งเอาตัมหมามาจะเป็นหัวหน้าแล้ว ก็ย่อมประกอบด้วยภัยโคกทุกข์ประดุจดังพระยานำถุม (เจ้าน้ำท่วม) นี้แล เหตุตั้งนั้นพระพุทธเจ้าเทศนาว่า ตณฺหาเย ชายเต โลโก เป็นอาทิ อนุสาสนีแห่งพระพุทธเจ้าเทศนาไว้เป็นคำสอนแก่บริษัท คือคฤหัสถ์นักบวชทั้งหลายแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 219)

ฉ) มีการสรุปเหตุการณ์ทั้งหมดก่อน แล้วค่อยอธิบายเป็นลำดับถัดไป อาทิ “...ศาสนาของพระพุทธเจ้าบริบูรณ์ 5,000 ปีแล้วและจักหายไป และจักหายไป ด้วยอันตรธาน 5 คือ อธิคมอันตรธาน 1 ปฏิบัติอันตรธาน 1 ปริยัตติอันตรธาน 1 ลังคอันตรธาน 1 ธาตุอันตรธาน 1...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 258) จากนั้นจึงแจกแจงรายละเอียดอันตรธานทั้ง 5 ไปตามลำดับ

ช) มีการสรุปเหตุการณ์ไว้ตอนท้าย อาทิ “...สีมาวัดสวนดอกไม้หัวทิมหาสมณะเจ้าผู้ก่ที่ 1 ถัดนั้นท่านกุมารกัสสปท่านยังไว้อย่างเดิม ถัดนั้นมามหานันทปัญญาท่านว่าสีมานี้ค่อยก็ถอดเสียแล้วผู้ใหม่เป็นครั้งที่ 2 นั้นแล ถัดนั้นมหาพุทธญาณท่านว่านครสีมา และท่านก็ผู้เก่าเป็นครั้งที่ 3 นั้นแล แต่นั้นมาปิฎกสังฆราชท่านเข้าผู้สีมานี้ วันนั้นได้ยินว่าเจ้ากุตตหนึ่งเป็นโรคหลงท่องบได้เข้าหัดถบาศ ฉะนั้นท่านก็ถอดเสียแล้วผู้ใหม่เล่าเป็นครั้งที่ 4 ถัดนั้นมามหาพุทธรักขิตท่านว่าสีมานี้ผู้เก่าเป็น แล้วท่านก็ถอนเสียแล้วผู้ใหม่เล่าครั้งที่ 5 ถัดนั้นมามหาสังฆราชนาคเสนว่าสีมานี้ วันนั้นท่านสุวรรณว่าเมื่อผู้สีมานี้ วันนั้นกูไปบ่ทัน กูจึงเข้าไปสู่วิหารนั้นแล แล้วจึงถอดเสียแล้วผู้ใหม่เล่าเป็นครั้งที่ 6 นั้นแล...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 152)

3.4 วิเคราะห์เนื้อหาประเด็นสำคัญในตำนานมูลศาสนา

3.4.1 ประเด็นการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเมืองเชียงใหม่

พระบรมสารีริกธาตุ หมายถึง อัฐิธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเมืองเชียงใหม่ของพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก เกิดขึ้นครั้งแรกที่วัดสวนดอก พระสุนนเถระได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากสุโขทัยมาถวายพระเจ้ากือนา พระบรมสารีริกธาตุก็แสดงปาฏิหาริย์เป็นที่อัศจรรย์ พระเจ้ากือนาจึงมีพระประสงค์ที่จะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้นที่วัดสวนดอก ซึ่งพระองค์สร้างให้กับพระสุนนเถระจำพรรษาระหว่างการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนา

ข้อความในมูลศาสนา เมื่อกล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่วัดสวนดอกในรัชกาลพญากือนานั้น ในครั้งแรกได้รับการปฏิเสธจากพระสุนนเถระตั้งว่า “...ข้าแต่เจ้ากู ข้าเห็นพระธาตุเจ้าองค์นี้ ข้ายินดีมากนัก ข้าจึงรีบให้ก่อกุเจดีย์นี้ เพื่อจักใคร่บรรจุพระธาตุเจ้าองค์นี้ไว้ในประธานก่อนนา เจ้ากุกหากเป็นช่างก่อกุแล เหตุใดเจ้ากุกมักถาปนานั้น...” (พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ 2557ข, 241)

ต่อเมื่อพญากือนาได้ยกเมืองตากให้สุโขทัยแล้ว พระสุนนเถระจึงได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในเจดีย์วัดสวนดอก ตั้งว่า

“...มหาสวามีเจ้ารับคำพระยาว่า คำอันมหาราชาเหล่านั้นก็มีเป็นดั่งนั้นแท้แล ที่แท้เมืองสองเมือง คือเมืองพิง และเมืองสุโขทัยใช้อันเดียวกันนา ญาติเราอยู่เมืองสุโขทัยเขาทั้งหลายย่อมเคยมาไหว้พระธาตุเจ้าองค์นี้มา

ครั้งนั้นเราได้สถาปนาแท่นเจ้ากัมาไหว้ เราจักเอาออกให้เขาไหว้กับได้นำ
เจ้ากัมาพิบได้นำ เหตุตั้งนั้นเราปไคร่สถาปนาเพื่อเหตุนี้แล

ท้าวทือนาว่า คำอันเจ้ากัว่าก็บมิเป็นดั่งนั้นแท่นไซ้ ดั่งเมืองตากก็อยู่
ท่ามกลาง 2 อันนี้แล ข้าจักเอาเมืองนั้นบูชาศิวาคฤณแห่งเจ้ากัแล
เมื่อชะโยมแห่งเจ้ากัได้กินเมืองตากนั้น เมืองทั้ง 2 เมืองนี้ ก็จักเป็น
เมืองเดียวกัน เมื่อญาติเจ้ากัจักมาไหว้พระธาตุเจ้าก็บยากแล เหตุตั้งนี้
ขอเจ้ากัสถาปนาพระธาตุเจ้านี้เถิด

ครั้งนั้น มหาสวามีเจ้าก็รับเอาคำพระยาที่อาราธนาตนแล้ว ก็เอาหลาน
ตนผู้หนึ่งชื่อว่าชิตไสนั้นมาถวายแก่พระยาแล้ว พระยาก็ส่งให้ไปกินเมือง
ตากนั้น...” (พระพุทฺทพุกาม และพระพุทฺธญาณ 2557ข, 241)

ความข้างต้นนี้ ได้แสดงนัยทางการเมืองระหว่างสุโขทัยกับล้านนา โดยพญา
กือนาได้มอบเมืองตากให้ฝ่ายสุโขทัย ยอมให้ชาวสุโขทัยซึ่งเป็นหลานของพระ
สุนนเถรมาครองเมืองตาก เมืองสุโขทัยกับเมืองเชียงใหม่จึงกลับเป็นไมตรีกัน
อีก ชาวสุโขทัยก็อาจเดินทางมานมัสการพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุในพระ
เจดีย์ที่เมืองเชียงใหม่ได้

กษัตริย์สุโขทัยในระยะนั้นคือ พระมหาธรรมราชาลิไท (พ.ศ. 1890 - 1911)
ส่วนเมืองตาก เป็นเมืองในปกครองของสุโขทัยมาก่อน เมืองตากนี้เป็นเมือง
ตากเก่า อยู่ที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตากในปัจจุบัน ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม
(2552, 146) ให้ความเห็นว่าเมืองตากเก่านี้คือ เมืองฉอด (พ่อขุนรามคำแหง
รบชนะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด) มีความสำคัญเพราะตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำปิง
อันเป็นตำแหน่งที่เป็นชุมทางในการคมนาคมทางน้ำ สามารถติดต่อกับ

เมืองลำปางได้ทางลำน้ำวัง ผ่านบ้านแม่พริก เมืองเถิน เป็นต้น หรือล่องไปตามแม่น้ำปิงขึ้นเหนือไปก็สามารถติดต่อกับเมืองนครชุม กำแพงเพชร และนครสวรรค์ได้ เมืองตากนี้คงตกเป็นของล้านนาแล้วในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท

ทั้งนี้ เหตุการณ์การต่อรองทางการเมืองระหว่างล้านนากับสุโขทัยนั้น ได้ปรากฏในมูลศานนามาก่อนหน้านี้แล้ว ในตอนที่พญากือนาแสดงความประสงค์จะนิมนต์พระสุมนเถรเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชียงใหม่ โดยพระองค์ต้องนิมนต์ผ่านพระมหาธรรมราชาลิไทพร้อมถวายเครื่องบรรณาการ การนิมนต์มี 2 ครั้ง ดังนี้

ครั้งแรกพญากือนานิมนต์พระสุมนะโดยตรง ท่านไม่รับนิมนต์ แต่ให้พระสัทธาติสสะมาแทน “...ครั้งนั้นหมื่นเงินกองกับทั้งปะชาว ก็กลับมาไหว้ท้าวกือนาว่า ฉะนี้ข้าแต่มหाराชเจ้า ให้ทูข้าไปนิมนต์มหาสุมนะเจ้าตามคำแห่งมหाराชเจ้าทุกอัน เจ้าไท่รับนิมนต์ ก็บังคับให้เจ้าสัทธาติสสะมาสงเคราะห์มหाराชเจ้ากับตูข้านี้แล...” (พระพุทฺทพุกาม และพระพุทฺทญาณ 2557ข, 234)

ครั้งที่ 2 พญากือนาให้ไปหาพระมหาธรรมราชาลิไทก่อน พระมหาธรรมราชาลิไททรงยินดี และให้ไปนิมนต์พระสุมนเถรใหม่อีกครั้งหนึ่ง พระสุมนเถรจึงรับนิมนต์ แต่ก็ให้แจ้งข่าวกลับไปยังพระมหาธรรมราชาลิไท พระมหาธรรมราชาลิไทจึงไปรับพระสุมนเถร และให้พระไตรปิฎก พร้อมพระบรมสารีริกธาตุที่พระสุมนเถรขุดได้จากเมืองปางจา เพื่อนำไปประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่

สันนิษฐานว่า พระมหาธรรมราชาลิไทกับพระสุมนเถรต้องมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษ เพราะภายหลังผู้ปกครองเมืองตากคนใหม่ ก็ไม่ใช่ใครอื่นคือ หลานของพระสุมนเถรที่ชื่อ ทิดใส

กรณีการขอคืนเมืองตากของพระสุมนเถระนี้ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2545ข, 118 - 121) วิเคราะห์ว่า เป็นเช่นเดียวกับกรณีการขอคืนเมืองพิษณุโลกของพระมหาธรรมราชาลิไทจากกรุงศรีอยุธยา ขณะเป็นพระภิกษุ โดยพระองค์ทรงยินยอมสละเมืองสุโขทัยให้องค์หญิงขึ้นปกครอง และพระองค์ไปครองเมืองพิษณุโลกตามที่ได้ตกลงกับกรุงศรีอยุธยา

ทั้งนี้ทั้งนั้น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรนี้ พบได้ทั้งในลังกา ไทย (กรุงศรีอยุธยา) ลาว เขมร มอญ พุกาม หงสาวดี ฯลฯ ในยุคจารีต เช่นเดียวกับพญากือนาที่ทรงแสดงตนเป็นองค์อุปถัมภ์และมีฝ่ายศาสนจักรสนับสนุน ในขณะที่เดียวกันฝ่ายศาสนจักรก็ต้องการการสนับสนุนจากฝ่ายอาณาจักรเช่นเดียวกัน

3.4.2 ประเด็นการผูกสีมาของวัดสวนดอก

พระพุทธรักขิต วัดสวนดอก กับพระพุทธรุณยาน วัดหมื่นสาร พระสงฆ์ผู้แต่งมูลศาสนานับวัดสวนดอก ได้สรุปการผูกสีมาของวัดสวนดอกไว้ว่า มีจำนวน 6 ครั้งด้วยกัน ดังนี้

การผูกสีมาครั้งที่ 1 กระทำในสมัยพระสุมนเถระ เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 1 (พ.ศ. 1912 - 1936) ตรงกับสมัยพญากือนา เป็นการผูกสีมาเนื่องจากการสร้างวัดสวนดอก

การผูกสีมาครั้งที่ 2 กระทำในสมัยพระมหานันทปัญญา เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 3 (พ.ศ. 1946 - 1961) ตรงกับสมัยพญาแสนเมืองมา - พญาสามฝั่งแกน เหตุผลที่ผูกสีมาใหม่ เพราะได้มีการขยายพระอุโบสถให้ใหญ่ขึ้น และสีมาเดิมก็มีขนาดเล็ก ไม่เหมาะกับอุโบสถหลังใหม่

การผูกสีมาครั้งที่ 3 กระทำในสมัยมหาพุทธญาณ เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 4 (พ.ศ. 1961 - 1963) ตรงกับสมัยพญาสามฝั่งแกน เหตุผลที่ผูกสีมาใหม่ เพราะมีการถกเถียงกันว่า สีมาวัดสวนดอกขณะนั้นเป็นคามสีมาหรือนครสีมา โดยท่านมีความเห็นว่าเป็น คามสีมา ส่วนพระมหาเถรบุญวงศ์ วัดพระยืน ทรูญชัย เห็นว่าเป็นนครสีมา แม้จะไม่มีคำตัดสินเด็ดขาดว่าเป็นสีมาประเภทใด ทว่าพระมหาเถรสมัยนั้นก็ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้มีการปลุกสีมาวัดสวนดอกใหม่

การผูกสีมาครั้งที่ 4 กระทำในสมัยมหาตีปิฎก เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 7 (พ.ศ. 1984 - 1990) ตรงกับสมัยพญาติโลกราช ไม่ทราบเหตุผลที่ปลุกสีมาใหม่

การผูกสีมาครั้งที่ 5 กระทำในสมัยพระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 8 (พ.ศ. 1990 - 2002) ตรงกับสมัยพญาติโลกราช ไม่ทราบเหตุผลที่ปลุกสีมาใหม่

การผูกสีมาครั้งที่ 6 กระทำในสมัยมหานาคเสน เจ้าอาวาสวัดสวนดอก ลำดับที่ 10 (พ.ศ. 2018 - 2023) ตรงกับสมัยพญาติโลกราช ไม่ทราบเหตุผลที่ปลุกสีมาใหม่

ปรากฏในตำนานมูลศาสนา ดังนี้ “...สีมาวัดสวนดอกไม้นี้ หัวทีมหาสมณะเจ้าผูกที่ 1 ถัดนั้นท่านกุมารกสสปท่านยังเอาไว้อย่างเดิม ถัดมานั้นมหานันปัญญาท่านว่าสีมานี้สั้น ก็ถอนเสียแล้วผูกใหม่เป็นครั้งที่ 2 นั้นแล ถัดนั้นมหาพุทธญาณท่านว่านครสีมา และท่านก็ผูกเล่าเป็นครั้งที่ 3 นั้นแล ต่อนั้นมาตีปิฎกสังฆราชท่านผูกสีมานี้ วันนั้นได้ยินว่าเจ้ากุตคนหนึ่งเป็นโรคหลงท้อง บได้เข้าหัดถบาค ฉะนั้นท่านก็ถอนเสียแล้วผูกใหม่เล่าเป็นครั้งที่ 4 ถัดนั้นมามหาพุทธรักขิตท่านว่าสีมานี้ผูกบ่เป็น แล้วท่านถอนเสียแล้วผูกใหม่เป็นครั้งที่ 5 ถัดนั้นมามหาสังฆราชนาคเสนว่าสีมานี้ วันนั้นท่านสุวรรณว่าเมื่อผูกสีมานั้น วันนั้นกุไปบ่ทัน

ภูจึงเข้าไปสู่วิหารนั้นแล แล้วจึงถอนเสียแล้วผูกใหม่เล่าเป็นครั้งที่ 6 นั้นแล...”
(พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูปงาม 2557ข, 252)

มีข้อสังเกตว่า การผูกสีมาครั้งที่ 3 - 6 นั้น เกิดขึ้นในช่วงที่มีความขัดแย้งกันระหว่างสงฆ์ทั้งสองฝ่าย และเกิดขึ้นในรัชกาลพญาสามฝั่งแกน (ครั้งที่ 3) และพญาติโลกราช (ครั้งที่ 4 - 6) อันเป็นช่วงที่เจ้าอาวาสวัดสวนดอก มีทั้งที่มาจากลังกาวงศ์เดิมและลังกาวงศ์ใหม่ อาทิ พระพุทธรักขิตเจ้าอาวาสลำดับที่ 8 ที่ผูกสีมาใหม่ครั้งที่ 5 เป็นพระสงฆ์นิกายลังกาวงศ์ใหม่ ได้ถอนสีมาที่มหาตริปิฎก เจ้าอาวาสลำดับที่ 7 ผูกไว้ก่อนหน้านี้ มหาตริปิฎกนี้ น่าจะเป็นสงฆ์นิกายลังกาวงศ์เดิม

ผู้ศึกษา	เจ้าอาวาส	ลำดับ	ปกครอง	วัดเดิม	รัชกาล	สังฆราช	เหตุการณ์สำคัญ
1	พระสุนทร	1	1912 - 1936	วัดป่ามะม่วง เมืองพิน	พญากือนา	พระสุนทร วัดสวนดอก	สร้างวัดสวนดอก ประดิษฐานพระ ธาตุในวัดสวนดอก
2	มหานันทปัญญา	3	1946 - 1961	พญาแสนเมืองมา- พญาสามฝั่งแกน	มหาสวามีเจ้าสุโขทัย วัดแก้วเสิว	ขยายอุโบสถให้ใหญ่ขึ้นถึงยอดสิมา เพราะสิมาเดิมเล็ก	
3	มหาพุทธญาณ	4	1961 - 1963	พญาสามฝั่งแกน	มหาพุทธญาณวัดสวนดอก	1. ถกเถียงกันว่าสิมาวัดสวนดอก เป็นคามวาสีหรือนครสิมา 2. ถูกขับออกจากเชียงใหม่ไปอยู่วัด เขตรวัน จังหวัดลำพูน	
4	มหาตีปิฎก	7	1984 - 1990	ภูไม้คำ	พระเจ้าติโลกราช	มหาตีปิฎก วัดสวนดอก	
5	พระพุทธรักขิต	8	1990 - 2002	วัดตะตวง จังหวัดลำพูน	พระเจ้าติโลกราช	พระพุทธรักขิต วัดสวนดอก	เกิดการเรียนการสอน ปาฎิโมกข์ ให้สามเณร
6	มหานาคเสน	10	2018 - 2023		พระเจ้าติโลกราช	พระมหานาคเสน วัดสวนดอก	บวชใหม่บนแพพูนาน

ตารางแสดงการผู้ศึกษาของวัดสวนดอกในตำนานมุขเสนา

สรุป

จากการวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก สรุปว่า ตำนานมูลศาสนา เป็นหนังสือว่าด้วยประวัติพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ในล้านนา ผู้แต่ง คือ พระพุทธรักขิต วัดสวนดอก กับพระพุทธานุญ วัดหมื่นสาร แต่งขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 1999 - 2053 ตั้งแต่สมัยพญาติโลกราชถึงพระเมืองแก้ว ใช้เวลา แต่งอย่างมากที่สุด 54 ปี

โครงสร้างเนื้อหามูลศาสนา แบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติพระพุทธเจ้า กับส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนามีจุดประสงค์เพื่อแสดงความสืบเนื่องเชื่อมโยงวงศ์กษัตริย์ล้านนาเข้ากับวงศ์พระพุทธเจ้า เพื่อสรรเสริญกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย โดยเฉพาะการสรรเสริญ พญาติโลกราชทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งเป็นกษัตริย์ในสมัยที่มีการแต่ง ตำนานมูลศาสนาฉบับนี้ เพื่อระบุงศ์พระพุทธศาสนาในล้านนาว่าสืบมาแต่ พระพุทธเจ้า เพื่อรับรองสถานะของพระพุทธรักขิตและพระพุทธานุญ ที่มาจาก ฝ่ายวัดป่าแดงมาก่อน ว่าสงฆ์ทั้งสองก็สืบทอดวัตรปฏิบัติมาจากพระสุมนเถร เช่นกัน และเพื่อส่งสารถึงผู้คน เกี่ยวกับความสิ้นสูญไปของพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ. 2000 ตามพุทธพยากรณ์

วิธีการแต่ง เป็นความเรียงร้อยแก้ว เขียนด้วยภาษาไทยถิ่นเหนือ ใช้อักษรธรรม ล้านนา จารบนใบลาน มีความยาว 10 ผูก มักจะขึ้นต้นเนื้อหาในลักษณะเช่นเดียวกับการขึ้นต้นนิทานพื้นบ้าน เนื้อหาส่วนหนึ่งก็มีการนำนิทานพื้นบ้าน ชาดกมาประกอบ ในส่วนที่ผู้แต่งต้องการอธิบายเพิ่มเติม จากเนื้อหาดังเดิม ที่ยกมา มักใช้คำว่า “อธิบายว่า” เป็นการขยายคำหรือข้อความที่อ่านแล้ว

อาจเกิดความสงสัยได้ แสดงทัศนะของนักปราชญ์ร่วมสมัยของผู้แต่งไว้ด้วย มีการยกธรรมะของพระพุทธเจ้าสอดแทรกระหว่างเนื้อหา มีการสรุปเหตุการณ์ทั้งหมดก่อน แล้วค่อยอธิบายเป็นลำดับถัดไป มีการสรุปเหตุการณ์ไว้ตอนท้าย

เนื้อหาที่น่าสนใจ ได้แก่ ประเด็นการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในเมืองเชียงใหม่ ที่แสดงนัยทางการเมืองระหว่างสุโขทัยกับล้านนา ประเด็นการผูกสีมาของวัดสวนดอก ว่ามีจำนวน 6 ครั้งด้วยกัน ได้แก่ สมัยพระสุมนเถร เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 1 (พ.ศ. 1912 - 1936) มหานันทปัญญา เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 3 (พ.ศ. 1946 - 1961) มหาพุทธญาณ เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 4 (พ.ศ. 1961 - 1963) มหาติปิฎก เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 7 (พ.ศ. 1984 - 1990) พระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 8 (พ.ศ. 1990 - 2002) และมหานาคเสน เจ้าอาวาสวัดสวนดอกลำดับที่ 10 (พ.ศ. 2018 - 2023) ทั้งนี้การผูกสีมาครั้งที่ 3 - 6 นั้น เกิดขึ้นในช่วงที่มีความขัดแย้งกันระหว่างสงฆ์ทั้งสองฝ่าย และเกิดขึ้นในรัชกาลพญาสามฝั่งแกน (ครั้งที่ 3) และพญาติโลกราช (ครั้งที่ 4 - 6) อันเป็นช่วงที่เจ้าอาวาสวัดสวนดอก มีทั้งที่มาจากลังกาวงศ์เดิมและลังกาวงศ์ใหม่ อาทิ พระพุทธรักขิต เจ้าอาวาสลำดับที่ 8 ที่ผูกสีมาใหม่ครั้งที่ 5 เป็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์ใหม่ ได้ถอนสีมาที่มหาตริปิฎก เจ้าอาวาสลำดับที่ 7 ผูกไว้ก่อนหน้านั้น มหาตริปิฎกนี้น่าจะเป็นสงฆ์ลังกาวงศ์เดิม

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. 2510. *พุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต*. พระนคร: ชวนพิมพ์.
ทวิศักดิ์ ญาณประทีป. 2530. *พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ*. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช จำกัด.

ธัมมานันทมหาเถระ. 2527. *ทีปวโส*. ลำปาง: มปท.

ธิดา สาระยา. 2539. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. 2524. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บัณฑิต ลิวชัยชาญ. บรรณาธิการ. 2527. *พระคัมภีร์ที่ปวงค์ ตำนานว่าด้วย
การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป*. กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร.

บำเพ็ญ ระวิน. 2538ก. *มูลศาสนาลำนวนล้านนา*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. 2538ข. *มูลศาสนาญาณคัมภีร์และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์*.
เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. 2538ค. *ตำนานวัดป่าแดง*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเสริฐ ฦ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว. 2537. *มูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

ประเสริฐ ฦ นคร. 2548ก. “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธรูปศาสนาในล้านนา”. *วรรณกรรมพระพุทธรูปศาสนาในล้านนา*. เชียงใหม่: สุริวงค์.

_____. 2548ข. “บทนำเสนอ ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง”. *วรรณกรรมพระพุทธรูปศาสนาในล้านนา*. เชียงใหม่: สุริวงค์.

พระปิฎกจุฬารักษ์. 2539. *มิลินทปัญหา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูปญาณ. 2492. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงทรงพลภาพ (ขึ้น พลธร) พระนคร: กรมศิลปากร.

_____. 2513. แปลโดย สุด ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานทำบุญครบร้อยวันศพ นายหน่อ ชูติมา. พระนคร: กรมศิลปากร.

_____. 2519. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์. พระนคร: กรมศิลปากร.

_____. 2523. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานทอดผ้ากฐินพระราชทาน ณ วัด อินทารามวรวิหาร ตลาดพลูเขตธนบุรีศรีปัญญา. กรุงเทพฯ: สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล

_____. 2530. *มูลศาสนา*. พิมพ์เป็นธรรมเนียมงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร (ไสว ฐิติธมโม ป.ธ.7) อดีตเจ้าอาวาสวัด ยานนาวา ณ เมรุวัดยานนาวา เขตยานนาวา กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. 2537. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี นายแพทย์ สุชาติ ปาลวัฒน์วิไชย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. 2544. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานทำบุญอายุพระอมรเวที (วรรณ เขมจารี) กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา. เชียงใหม่: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.

_____. 2553. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานฉลองอายุวัฒนมงคล 84 ปี พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบุลย์ ภูริวิบุโล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุ หริภุญชัย. ลำพูน: วัดพระธาตุหริภุญชัย.

_____. 2557ก. *มูลศาสนา*. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบุลย์ ภูริวิบุโล) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุ หริภุญชัย. ลำพูน: วัดพระธาตุหริภุญชัย.

_____. 2557ข. *มูลศาสนา*. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

พระมหานามเถระ. แปลโดย สุเทพ พรหมเลิศ. 2553. *คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค 1-2*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจรัสศักดิ์ จิรธมโม (แสงเงิน). 2557. *ศิษย์วิเศษที่ดำรงนามมูลศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสังวรสุตกิจ. 2555. การบูรณาการ การเรียนการสอนวรรณกรรมล้านนา เรื่อง ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอธิการสวัสดิ์ โสทธิโก และคณะ. 2554. กระบวนการสร้างการเรียนรู้ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดบ้านเอื้อม ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายท้องถิ่น.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. 2556. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

เพ็ญพรรณ เครือไทย และอมรรัตน์ เพ็ญวรรณ. 2552. รายชื่อหนังสือโบราณล้านนา: เอกสารไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี 2552-2533. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรสวรรค์ อมรานนท์. 2526. ตำนานเมืองเชียงใหม่ การศึกษาเชิงวิจัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. 2545ก. ตำนาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. 2545ข. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย กรุงเทพฯ: มติชน

พุทธตำนาน พระเจ้าเลียบโลก. 2557. พิมพ์เป็นธรรมบรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพมหาเจติยาจารย์ พ.ศ. 2557. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.

มณวิภา เจียจันทร์พงษ์. 2526. “หนังสือตำนานพระธาตุ”, *ภาษาและหนังสือ*,
15 ฉบับที่ 2, (ตุลาคม-มีนาคม 2526).

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. 2552. *เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย*. กรุงเทพฯ:
เมืองโบราณ.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. 2542. *มหาวงศ์
สังเขป*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมหมาย เปรมจิตต์. 2519. *มูลศาสนา วัดป่าแดง*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. 2550. *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ:
มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุเทพ พรหมเลิศ. 2553. *คัมภีร์มหาวงศ์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

อุดม รุ่งเรืองศรี และคณะ. 2538. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่
700 ปี*. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.